

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

SYLVIA VALENTINE

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**ETIKA V POSLOVANJU IN VPLIVI DELOVANJA KORPORACIJE
MONSANTO V INDIJI**

Ljubljana, maj 2012

SYLVIA VALENTINE

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Sylvia Valentine, študentka Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtorica diplomskega dela z naslovom Etika v poslovanju in vplivi delovanja korporacije Monsanto v Indiji, pripravljenega v sodelovanju s svetovalcem dr. Markom Jakličem.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
  - poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v diplomskem delu, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
  - pridobila vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisala;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega diplomskega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne _____

Podpis avtorice: _____

KAZALO

UVOD	1
1 ETIKA	2
1.1 Pojem etike v poslovanju.....	2
1.2 Nujnost in koristnost etike v organizaciji	3
1.3 Etika pri mednarodnem poslovanju	4
1.4 Poslovna etika na Zahodu in v Aziji.....	5
1.4.1 Transparentnost v Aziji.....	5
1.4.2 Lokalna delovna sila v Aziji	6
1.4.3 Zloraba intelektualne lastnine.....	6
1.4.4 Etične dileme pri poslovanju na azijskih trgih	6
2 PRODAJA NA INDIJSKI TRG	8
2.1 Indija kot trg za zahodni svet.....	8
2.2 Prednosti pri poslovanju na indijskem trgu	9
2.3 Slabosti poslovanja na indijskem trgu	10
2.4 Prodaja gensko spremenjenih izdelkov v Indiji.....	12
2.4.1 GMO predpisi v Indiji	12
2.4.2 Pomanjkljivosti GMO predpisov.....	12
2.4.3 Olajšave pri uvozu GMO.....	14
2.5 Povišane cene gensko spremenjenih semen	14
3 O KORPORACIJI MONSANTO.....	14
3.1 O Monsanto	14
3.2 Temna plat Monsanto.....	16
3.2.1 Monsantoovo neetično ravnanje.....	16
3.2.2 Kontroverzni rBGH rasni hormon.....	17
3.2.3 Monsanto v Mehiki.....	17
3.2.4 Podkupnine v Indoneziji.....	17
3.2.5 Monsanto toži ameriške kmete	18
3.3 Monsantoova pravila etičnega delovanja	18
4 DELOVANJE MONSANTA V INDIJI	19
4.1 Vstop na trg	19
4.2 Slabosti za udeležence	20
4.2.1 Samomori indijskih kmetov po uporabi nerodovitnih GMO Bt bombažnih semen.....	20
4.2.2 Neizpolnjene obljube Monsanto	22
4.3 Prednosti za udeležence.....	23
4.3.1 Povišanje donosov kmetov	23
4.3.2 Povečanje količine hrane	23
4.4 Upoštevanje etičnih pravil.....	24
4.4.1 Manipulacija in dezinformacija	24
4.4.2 Uporaba tržne moči	25
4.5 Odzivi udeležencev.....	25

4.5.1	Indija toži Monsanto zaradi Bt jajčevca	25
4.5.2	Podpora malim kmetom	26
4.5.3	Odobranje gensko spremenjenih semen	26
4.5.4	Prizadevanja za izboljšave na področju kmetijstva	27
5	PRIMERJAVA PROBLEMATIKE KRŠENJA ETIČNIH NAČEL MONSANTA IN COCA COLE V INDIJI.....	27
5.1	Kontroverzija Coca Cole v Indiji	27
5.1.1	Coca Cola obtožena onesnaževanja podtalnice v Indiji	28
5.2	Primerjava upoštevanja etičnih načel Coca Cole in Monsanto v Indiji.....	29
5.2.1	Obe korporaciji med “najbolj iskanimi” kršitelji	29
5.2.2	Kaj pravita Coca Cola in Monsanto?	30
	SKLEP.....	30
	LITERATURA IN VIRI	32

UVOD

Etika, v okviru katere raziskujemo, kaj je moralno oziroma dobro in koristno, je še kako pomembna tudi v poslovanju. Poslovno etiko Sruck (1999, str. 387) opredeljuje kot npravstvena načela in norme, ki naj bi predstavljale optimalno moralno-etično sistematično ureditev ter osmislitev poslovnih dejavnosti in odnosov; pri tem se zahteva pošteno poslovanje.

Namen diplomskega dela je spoznati etiko oz. upoštevanje le-te v poslovanju, predvsem na primeru delovanja korporacije Monsanto v Indiji, ki je država razvijajočega sveta, ter ugotoviti vpliv ravnanja korporacije na tamkajšnjo delovno silo, prebivalstvo, mišljenje in reakcije javnosti ter strokovnjakov. Obenem želim odkriti, kako je to posledično vplivalo na Monsanto.

Diplomsko delo se prične s teoretično podlago in definicijo etike; obravnavam nujnost in koristnost etike ter dileme o etičnem delovanju pri mednarodnem poslovanju, s katerimi osvetlujem razlike etičnega poslovanja na Zahodu in v Aziji. Na kratko je predstavljen indijski trg, saj je obravnavana korporacija zahodnega sveta na azijskem trgu. Pri tem je osvetljena predvsem problematika prodaje in uvoza gensko spremenjenih izdelkov. Predpisi o gensko spremenjenih izdelkih, ki jih v Indiji ureja Zakon o varstvu okolja, katerega cilj je varovanje in izboljšanje okolja, branijo okolje, razvit agronomski vidik (gospodarstvo na ravni kmetije) ter zdravje ljudi in živali. Po drugi strani pa zajemajo številne pomanjkljivosti, ki jih na prvi pogled ni mogoče zaznati. Poglavitni del diplomskega dela raziskuje delovanje Monsanta v Indiji. Na koncu je podana še primerjava kršenja etičnih pravil dveh multinacionalk.

Omenjeno korporacijo sem izbrala ravno zaradi pogostih kontroverzij, ki so jih razkrili mediji. Vseeno je tematiko vedno potrebno gledati z razdalje. Tako si kot hipotezo zastavljam, da multinacionalna podjetja, ki poslujejo v državah tretjega sveta, slednjim prinašajo prednosti, obenem pa pomenijo tudi številne ovire in negativne učinke, ki so v nasprotju z etičnimi načeli. Tako je tudi v primeru delovanja multinacionalke Monsanto v Indiji.

Pisanje sem pričela z zbiranjem pisnih virov. Zaradi številčnosti člankov in informacij na medmrežju sem vključila tudi te. Po selektivnem izboru člankov, poročil in knjig, sem le-te analizirala in jih med seboj zaradi verodostojnosti tudi primerjala.

Na težave pri izboru podatkov sem naletela predvsem zaradi nasičenosti oz. velikega števila virov, ki se ukvarjajo s korporacijo. Pretehtati je bilo potrebno, kateri podatki so relevantni ob iskanju odgovorov za razjasnitev zastavljene hipoteze.

Pri kontroverznih tematikah je potreben objektivni pristop, kar dodatno otežuje delo, vendar sem se skozi celotni postopek pisanja in analiziranja podatkov trudila obravnavati zadevo z razdalje ter odkriti in potrditi tako pozitivne kot negativne učinke.

1 ETIKA

Sruk (1999, str. 138) pravi: "**Etika** je filozofska disciplina ali panoga, ki se ukvarja s tematiko človeškega hotenja in ravnanja z vidika dobrega in zlega, moralnega in nemoralnega. Je teoretična filozofska refleksija o npravnosti, o pojavih in procesih, ki so moralno relevantni."

Jerman (v Tavčar, 2008, str. 55) jo definira na naslednji način: "Etika, teorija morale, nauk o dobrem je filozofska disciplina, ki raziskuje moralne pojave v najširšem pomenu besede. Temeljni pojem etike je pojem dobrega; dobro je v najbolj splošnem pomenu to, kar se ocenjujočemu subjektu zdi koristno in uspešno zanj in za družbo, ki ji pripada. Etika raziskuje tudi pojme kot so blaženost, sreča, slast, smisel človekovega življenja, življenjske vrednote itn."

DeGeorge (v Tavčar, 2008, str. 55) pa pravi: "Etika je sistematičen poskus, da bi osmislili moralne izkušnje, ki jih imamo kot posamezniki in kot družba ter določili pravila, ki naj usmerjajo obnašanje ljudi, opredeljujejo vrednote, ki jim je vredno slediti in osebne poteze, ki jih je v življenju vredno razvijati."

1.1 Pojem etike v poslovanju

Sruk (1999, str. 387) razume pojem **poslovne etike** kot npravstvena načela in norme, ki naj bi predstavljale optimalno moralno-etično sistematično ureditev ter osmislitev poslovnih dejavnosti in odnosov. Zahteva je pošteno poslovanje.

Lay (v Tavčar, 2008, str. 53) meni, da sta etika in morala v družbi in posebej v poslovnem svetu nujni, koristni in možni.

Poslovna etika je **koristna**, saj razvija vodila, ki vodijo h kar največjim koristim za ljudi v družbenem sistemu – če se jih le drži večina. Koristi omogočajo ljudem in organizacijam, da preživijo in se razvijajo fizično, psihično, družbeno, gospodarsko, umetniško ipd. Poslovna etika je **nujna**. V pogojih popolnega tržišča (popolne, neomejene konkurence) etika na gospodarskem področju nima mesta, je vsaj nekoristna, lahko pravzaprav škodljiva – popolno tržišče namreč samodejno navaja vse udeležence na etično ravnanje za kar največjo korist vseh. Vendar je popolno tržišče zgolj teoretični konstrukt; podjetja praviloma delujejo v pogojih nepopolne konkurence. V takšnih razmerah ima lahko le tisti, ki ravna v nasprotju z etiko, kratkoročne koristi na račun drugih, ki ravna v skladu z etiko. To povzroči neetične odzive. Sledi stopnjevanje, ki razkraja etične vrednote, posredno pa tudi splošno dobrobit vseh udeležencev. V primeru, da večina udeležencev na nepopolnem tržišču usvoji primerno raven etičnega ravnanja, je to v korist večine.

Poslovna etika je nazadnje **možna**. Etično ravnanje namreč v pogojih nepopolnega tržišča prinaša nekatera tveganja v ekonomskih, socialnih, političnih in kulturnih interakcijah z

okoljem; podjetju, ki se drži visoke ravni poslovne etike, lahko konkurent, ki se odloči za nižjo raven etičnega delovanja, povzroči škodo (Tavčar, 2008, str. 53).

Sruk (1999, str. 281) meni, da so vsi ljudje, ki imajo odločujoč vpliv v najrazličnejših gospodarskih, političnih, prosvetnih, socialno-zdravstvenih idr. organizacijah, službah oz. sistemih gotovo odgovorni tudi za to, da ustrezno institucionalizirajo etiko, da ustvarijo organizacijsko osnovo moralno-etičnega odločanja. Temu pravimo tudi managerska institucionalizacija etike.

Ameriška avtorja Theodore Purcell in James Weber (v Sruk, 1999, str. 281) sta ob koncu sedemdesetih in na začetku osemdesetih let predlagala tri možne načine moralno-etične institucionalizacije:

- razvijanje ustrezne politike organizacije oz. etičnega kodeksa,
- formiranje uradno imenovanega etičnega odbora,
- vključevanje etike v izobraževalne programe za razvoj managementa.

Najpogostejši in relativno najzanesljivejši način institucionalizacije etike je razvijanje in uveljavljanje ustreznih kodeksov etike. Kodeksi vključujejo ustrezne politike ter pravila. Ta uravnavajo vedenje in delovanje ljudi, tako v podjetjih kot tudi v drugih organizacijah ter v vsakdanjem življenju (Sruk, 1999, str. 281).

Backman in Buttler (2003, str. 243–244) tako opredeljujeta poslovno etiko: "Poslovna etika je sestavljena disciplina, ki ima glavne vire tako v ekonomiji (poslovanju) kot tudi v etiki. Je področje, ki zadeva etično-ekonomske probleme, ki imajo torej svoj izvor v ekonomiji in etiki. Disciplini etike in ekonomije sta si tako enakovredni in enako pomembni."

1.2 Nujnost in koristnost etike v organizaciji

Tavčar (2008, str. 49–55) navaja, da delovanje organizacije zadeva zunanje in notranje udeležence – posameznike, skupine, dele organizacij, organizacije, javnosti; mnogi med njimi imajo moč in voljo, da povratno vplivajo na organizacijo. Od njihovih presoj je odvisno, ali velja organizacija za uspešno ali ne.

Udeleženci presojujejo delovanje organizacije po tem, kako in v kolikšni meri ustreza njihovim interesom. Njihovi interesi izhajajo iz njihovih minljivih in spremenljivih potreb in njihovih trajnih, stalnih vrednot. Presoje na osnovi potreb minejejo, presoje na osnovi vrednot ostajajo. Presoje ugotavljajo, kakšno je delovanje organizacije. Najpomembnejše so presoje na osnovi vrednot – ali je prav (pošteno, sprejemljivo, lepo), kako dela organizacija – in ali jo managerji usmerjajo in obvladujejo tako, kot to terjajo vplivni udeleženci.

Vendar pa so managerji pretežno ljudje, ki so pod pritiskom časa in raznolikosti nalog. Med skrbjo za donosnost, proizvodnjo dobrin, oskrbo s finančnimi, materialnimi in človeškimi

sredstvi, jim enostavno zmanjka časa in energije za poglobljeno ukvarjanje z moralo in etiko. To ne pomeni, da so nemoralni, kot namigujejo javna občila, pač pa so marsikdaj amoralni. Amoralnost pomeni brezbržnost do razglabljanja o moralnih vprašanjih.

1.3 Etika pri mednarodnem poslovanju

V **zunanjem okolju** nastajajo etične dileme v razmerjih organizacije s poslovnimi partnerji in konkurenti – tudi zaradi zavzetega ravnanja samo v korist interesov lastnikov; takšno ravnanje se lahko ne sklada z moralo drugih udeležencev. Etične dileme lahko zadevajo proizvode organizacije, delovna mesta, davke, delo, ki ga daje organizacija dobaviteljem in kooperantom, kakovost in varnost, črpanje naravnih virov, delovanje v naravnem okolju itd.

V **notranjem okolju** organizacije gre lahko za razmerja managerjev s sodelavci. Govorimo o pogojih dela in osebnem razvoju, nagrajevanju, soupravljanju. V razmerju do sodelavcev imajo managerji veliko moči; ta prinaša odgovornost za osebno uspešnost, pravice in osebno dostojanstvo sodelavcev. Ne gre le za materialne vidike, saj delo v organizaciji osmišlja življenje zaposlenih (Tavčar, 2008, str. 50).

Mednarodno poslovanje sega čez meje kultur in poteka med organizacijami in okolji. Tu lahko prevladujejo različne vrednote. Tavčar (2008, str. 51–52) razlikuje med naslednjimi etičnimi dilemami:

- razlike v kulturah: upoštevanje navad, običajev, vrednot, verovanj v tuji deželi;
- razlike v predpisih: izvajanje dejavnosti v deželah, kjer veljajo po merilih domače dežele nemoralne norme ali predpisi; izmikavanje davkom in dajatvam;
- prenos tveganj: prenos nevarnih materialov (npr. radioaktivni odpadki, nevarni strupi ipd.) ali nevarnih škodljivih, oporečnih ipd. proizvodenj;
- moralno oporečno poslovanje: podkupovanje v deželah, kjer je to v navadi; izrabljanje delovne sile, izrabljanje nevednosti potrošnikov, uporabnikov, zaposlenih.

Tavčar (2008, str. 51–52) trdi tudi, da etične dileme nastajajo pri delovanju organizacije v raznih okoljih:

- **naravno okolje**: izvajanje dejavnosti, ki niso prepovedane, vendar močno vplivajo na kakovost okolja;
- **kulturno okolje**: ravnanje v nasprotju z zakoreninjeno krajevno kulturo, običaji, vrednotami, navadami ipd.;
- **politično okolje**: uporabljanje moči organizacije do raznih občinstev za uveljavljanje interesov organizacije v nasprotju z interesi vpletenih.

Moralno oporekati firmam, ki npr. svojo proizvodnjo selijo v države, kjer je delovna sila cenejša, je kategorično napaka. Ni namreč nemoralno nižati svojih stroškov. Od zaposlenih se ne pričakuje, da bi se v ekonomskem smislu žrtvovali, da bi zagotovili obstoj firm, za katere delajo. Tako se tudi od lastnikov firm ne more pričakovati, da bi žrtvovali svoje

premoženje zaradi svojih proizvodnih obratov. Od nobenega izmed udeležencev – ne delodajalca ne delojemalca – ne moremo pričakovati takšnih žrtvovanj, predvsem če želimo dolgoročni obstoj podjetja (Haase, 2008, str. 37).

1.4 Poslovna etika na Zahodu in v Aziji

Koehn in Leung (2004, str. 265–267) trdita, da večina literature o etiki v mednarodnem poslovanju uporablja makro pristop. Angloameriški raziskovalci in filozofi imajo večinoma pristop, ki temelji na etiki Immanuela Kanta oz. na normah judovsko-krščanske tradicije. Ključna ideja pri tem je človekovo dostojanstvo oz. vrednost posameznika. Vrednost človeka izvira iz tega, da je človek stvaritev Boga in racionalno bitje. Tako nobeno živo bitje ne sme škodovati dostojanstvu posameznega človeka. Poslovna etika z makro vidika na Zahodu tako upošteva spoštovanje človekovega dostojanstva.

Freeman (v Koehn & Leung, 2004, str. 266–267) predstavlja teorijo udeleženca (*Stakeholder theory*). Ta zagovarja, da ima vsak posameznik, na katerega pomembno in relativno neposredno vpliva delovanje korporacije, pravico, da ga korporacija spoštuje. Korporacije so etično dobre le, ko skušajo zadovoljiti potrebe in skrbi vseh udeležencev: delodajalcev, delojemalcev, skupnosti, delničarjev in managerjev.

Miller (v Koehn & Leung, 2004, str. 271) zagovarja, da strokovnjaki skušajo začeti artikulirati tudi specifične hindujske in budistične norme in ugotoviti njihovo skladnost z etiko Zahoda. Medtem ko so hindujske verske in filozofske študije dobro razvite, hindujske etične študije ostajajo relativno nerazvite. Koehn in Leung (2004, str. 271) pravita, da so dela o islamski poslovni etiki v angleščini redka. Več o islamskih etičnih načelih vodenja poslovanja skušata razkriti Rice (1999) in Abeng (1997), več pa je del o poslovni etiki, ki bi temeljila na budizmu. Alexandrin (v Koehn & Leung, 2004, str. 271) zagovarja, da naj bi po budističnih vodilih managerji delovali s potrpežljivostjo, radodarnostjo, premišljenostjo itd. Namesto tekmovalnosti se poudarja razvoj sposobnosti posameznika.

1.4.1 Transparentnost v Aziji

Obvladovanje finančnih podatkov in transparentnost financ podjetja je ena izmed prioritet za samozavestno poslovanje. Na primeru škotskega managerja z več kot 30 let delovnih izkušenj v Maleziji ugotovimo, kako na sprejetje pravil vpliva lokalna kultura. Manager je bil najet za identificiranje problemov v na novo prevzetem podjetju v Indoneziji, ki je slabo poslovalo. Težavo je videl v računovodstvu in se odločil za popolno prenovitev le-tega. Prejeti računovodski podatki namreč niso imeli nobenega smisla. Kljub odločnosti managerja, da se vpelje prenovitev sistema, so zaposleni trmoglavo nasprotovali. Eden izmed lokalnih managerjev je nato končno vstal in priznal škotskemu managerju: "Nočemo tega. Če pristanemo na spremembe, bodo ljudje razumeli naše izide. Mi pa si tega ne želimo" (Backman & Buttler, 2003, str. 131).

1.4.2 Lokalna delovna sila v Aziji

Presenetljivo je, da zakoni, ki se tičejo delovne sile v Aziji, niso tako zelo liberalni, kot jih predstavljajo zahodni mediji. Sindikati ponavadi nimajo velike moči, zakoni pa zelo omejujejo delojemalce oz. zaposlene. Npr. Indonezija ima zelo striktno zakonodajo. Agencija Manpower pogosto zagovarja lokalne delodajalce, še posebej, če je to v okviru delovanja močne firme z Zahoda. Tako podkupovanja pri Ministrstvu za delo niso redka (Backman & Buttler, 2003, str. 150).

1.4.3 Zloraba intelektualne lastnine

Zahodne države, še posebej ZDA, so veliko investirale v to, da bi druge države bolj varovale intelektualno lastnino. *The Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights* (v nadaljevanju TRIPS), administriran s strani WTO (*World Trade Organization*), deluje na področju intelektualne lastnine. Razviti svet naj bi dosegal standarde TRIPS do leta 1996, manj razvite države pa do leta 2000 oz. 2005.

Sama zakonodaja na področju intelektualne lastnine, je npr. v Indiji dokaj urejena, vendar je izvajanje teh zakonov bolj šibko. Pogosto je piratstvo, ureditev patentov ne zadostuje kriterijem TRIPS. Doba protekcije patenta traja zgolj 7 let, medtem ko TRIPS predpisuje 20 let. Protekcija patentov ni na voljo za farmacevtske izdelke in kemikalije v kmetijstvu. Zato kroži veliko ponarejenih izdelkov – za primer vzemimo Johnny Walker Black whisky, ki ga v Indiji vsako leto prodajo več, kot ga na Škotskem sploh proizvedejo (Backman & Buttler, 2003, str. 177).

1.4.4 Etične dileme pri poslovanju na azijskih trgih

Ker je na azijskih trgih mnogo korupcije, kršenja zakonov intelektualne lastnine itd., se zahodne države večinoma pojmujejo za žrtve. Obstaja pa tudi druga plat, kjer zahodne sile igrajo vlogo kršitelja zakonov pri poslovanju na tujih trgih. Predvsem se to dogaja na področju naravnih in človeških virov oz. pri izkoriščanju slednjih. Takšnim kršiteljem sledi negativna publiciteta s strani bodisi lokalnih skupin, organizacij ali celo s strani razvitega sveta.

Vsako korporacijo, ki jo obtožujejo neetičnega vedenja, lahko prizadenejo finančne težave ali slab ugled. K slabemu ugledu v današnjem svetu še hitreje pripomore internet, kjer so množici ljudi na voljo razni dokazi, obtožbe ali zgolj sumi (Backman & Buttler, 2003, str. 272–273).

Eno izmed glavnih področij kršenja etike je oškodovanje naravnega okolja. Čeprav v razvijajočem svetu skrb za trajnostni razvoj in varstvo okolja večinoma še zdaleč nista vladni prioriteti, lahko zahodne korporacije, ki izkoriščajo njihove naravne vire, zlahka obtožijo izkoriščanja in onesnaževanja. Lahko pa jim sploh onemogočijo začetek poslovanja na novem

trgu. Energetska firma Cogentrix, vzpostavljena v Mangaloreju v Indiji, je naletela na precejšnje težave, saj je Mangalore regija, ki ji pripisujejo posebno skrb pri ravnanju z okoljem. Po osmih letih pogajanj, treh revizijah sporazuma Power Purchase in investicije 27 milijonov ameriških dolarjev, projekta ni bilo moč pričeti. Cogentrix se je nato umaknil.

Naslednji primer je ameriška firma Freeport-McMoRan Copper and Gold, ki je leta 1973 pričela z rudarjenjem v indonezijski provinci Irian Jaya. Obtožena je bila oškodovanja enega izmed najbogatejših in najmanj raziskanih predelov narave. Leta 2000 ji je grozila tudi vlada, saj so se porušili prostori podjetja za shranjevanje, kar je povzročilo poplave in štiri smrtne žrtve med delavci. Freeport od tedaj porabi kar 40 milijonov ameriških dolarjev letno za opazovanje in varstvo tamkajšnjega okolja. Kljub temu Freeport še vedno ostaja tarča okoljskih aktivistov.

Vlade v Aziji postrujejo pravila in zakone, ki zadevajo okolje in emisije. Postopki za pridobitev koncesij postajajo težji; predlaga se celo proces za pridobitev certifikata (kot je npr. certifikat Forest Stewardship Council, mednarodne okoljevarstvene organizacije, ki izdaja certifikate za lesene izdelke (Backman & Buttler, 2003, str. 274–276).

Drugo pomembno področje je varstvo pri delu. Marsikateremu managerju se delovni pogoji in oprema pri delu zdijo vse prej kot varni. Kot primer lahko navedemo indonezijske gradbene delavce, ki niso imeli nobene zaščitne obleke, očal ali obutve. Ob uvedbi varnostne opreme, se je število nesreč pri delu celo povečalo, saj so bili delavci namreč bolj vajeni delati v prvotni obleki in brez obutve. Varnost mora upoštevati tudi lokalni način življenja. Seveda pa morajo firme poskrbeti za čisto in varno delovno okolje (brez politih olj, s čisto mehansko opremo itd.) in tudi za izobraževanje in osveščanje svojih zaposlenih, sicer smo lahko priča še eni Bhopal tragediji.

Na spletni strani časopisa The Economist si lahko preberemo o ravnanju z delovno silo. Poglavitno področje, kjer prihaja do kršenja poslovne etike, je tudi Sweated Labour – izkoriščanje delovne sile. Slednje se kaže v kršenju lokalnih zakonov, zaposlitvi otrok, nehumanosti do lastnih delavcev itd. The Asian Monitor Resource, ki opazuje delovne pogoje na Kitajskem, je obtožilo Disney, da njihovi delavci delajo 7 dni tedensko do 16 ur na dan, brez plačanih nadur (Sweatshop Wars, 1999).

Obtožb izkoriščanja otroške delovne sile je bila deležna tudi Ikea, ki se je opravičevala z nevednostjo o tem, kako z delovno silo ravna njihovi partnerji v Aziji. Njihova opravičila niso bila zadostna.

Obenem se tudi na Zahodu trudijo za dobre delovne pogoje v razvijajočem svetu. SAI (Social Accountability International) standardizira SA8000 tovarniške delovne pogoje. Uveljavili so ga leta 1998, in sicer ameriški aktivisti in nekatere multinacionalke, kot so Toys 4 Us, Dole,

Avon and the food company. Nekatere zahodne firme, npr. Levi, so se celo umaknile s kitajskega trga v znak protesta proti izkoriščanju tamkajšnje delovne sile.

Kdorkoli posluje na azijskih trgih ali le-tem prodaja svoje izdelke, se mora zavedati, da je lahko deležen marsikaterih etičnih problemov. Ključno pri tem je, da nevarnosti zaznamo in pričakujemo že prej ter pripravimo določene politike za reševanje problemov že pred samim njihovim (možnim) nastankom (Backman & Buttler, 2003, str. 274–276).

2 PRODAJA NA INDIJSKI TRG

2.1 Indija kot trg za zahodni svet

Ker je v nadaljnjih poglavjih obravnavana prodaja izdelkov, pesticidov in drugih kemičnih izdelkov firme Monsanto specifično na indijskem trgu, na tem mestu predstavljam indijski trg oz. trgovinske odnose med Indijo in tujino. Postavimo lahko namreč vprašanje, čemu sploh potreben uvoz (ameriških) gensko spremenjenih kmetijskih izdelkov, če prej v vsej zgodovini evolucije te potrebe ni bilo.

Nekaj načel o poslovanju z Indijo je predstavljenih na spletni strani Articlebase. Indija je azijska država, katere gospodarstvo je (poleg Kitajske) v razcvetu. Čeprav glede na gospodarski razvoj zaostaja za Kitajsko, ima stopnjo razvoja vsaj tako visoko kot omenjena sosednja država. Razvoj infrastrukture je sicer v zaostanku zaradi ovir vlade, cveti pa privatni sektor (Doing Business with India, 2011).

Ker je Indija demokratična država, poslovanje poteka drugače kot v nekaterih drugih azijskih državah. Vzpostavljena je prosta trgovina, kjer lahko svoje izdelke nudimo s pomočjo direktne prodaje. Vsekakor so tu zelo pomembna poznanstva, individualna srečanja, pogajanja. Pravzaprav je lažje poslovati prek *networkinga* oz. mreženja in z ohranjanjem dobrih odnosov, tako s poslovnimi partnerji kot s kupci. Pomembni sta predstavitev izdelkov kupcem in podrobnosti o produktu, še posebej, ker so indijski trgovski kupci na tehničnem področju večinoma visoko izobraženi. Za sklenitev poslovanja so popusti pri nakupih skoraj obvezni. Nenazadnje je pomembno imeti prodajnega zastopnika, ki je poučen o indijskem trgu in navadah ter bo učinkovito pritegnil potencialne kupce.

Nayar (v Kostevc & Redek, 2007, str. 311–312) pravi, da se je hiter vzpon Indije pravzaprav začel šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Takoj po osamosvojitvi leta 1947 je indijski razvoj temeljil na t. i. Mahalanobisovem modelu, ki se je osredotočal na razvoj težke industrije.

Lal in Clement (v Kostevc & Redek, 2007, str. 311–312) pravita, da je bilo gospodarstvo Indije močno zaščiteno pred tujo konkurenco na temelju argumenta zaščite mlade industrije. Vloga države je bila izjemno močna, razvoj zasebnega sektorja pa omejen. Aktivna vloga

države je tako prispevala k razvoju močno zaščitenega reguliranega gospodarstva s prevladujočo vlogo javnega sektorja. To je sčasoma pripeljalo do razvojnih problemov, pripomoglo je tudi k razmahu korupcije.

Leta 1990 so Indijo prizadele gospodarska kriza in plačilnobilančne težave, zato je pridobila pomoč Mednarodnega denarnega sklada, ki je bila določena tudi s tržno usmerjenimi gospodarskimi reformami, ki so jih izvedli v letih 1991–93. Med glavnimi reformami so bile devalvacija, delna liberalizacija kapitalskih tokov, kar je povečalo tuje investicije, skrbna denarna in tečajna politika ter privatizacija. Reforme so bile uspešne: gospodarska rast v obdobju 1992–2001 je bila kar 6,3 % letno. Zmanjšala pa sta se tudi inflacija in proračunski primanjkljaj.

Kostevc in Redek (2007, str. 312) trdita, da je indijska formula za uspeh podobna kitajski: intenzivno domače investiranje, tuje investicije in proizvodnja za izvoz. V zadnjih letih so se sicer močno povečale domače investicije, vendar pa bo v prihodnosti morala Indija zelo veliko investirati v infrastrukturo (energetika, telekomunikacije, cestna, letalska in ladijska prometna infrastruktura). Tudi kmetijstvo bo potrebovalo precejšnje naložbe, saj je še vedno zelo ekstenzivno. Zaposluje kar 60 % delovne sile, proizvede pa le 23 % bruto domačega proizvoda.

Indija postaja zanimiva za tuje investitorje. Zaenkrat so prilivi še nizki, saj dosegajo komaj 0,8 % BDP, oziroma le 9 % investicij, ki jih privabi Kitajska. Vendar pa indeks varnosti NTI (*Foreign Direct Investment confidence index*) za leto 2005 uvršča Indijo z oceno malenkost pod 1,95 takoj za Kitajsko z oceno 2,19 (3 je najvišja ocena, ki označuje visoko zaupanje).

Deutsche Bank napoveduje, da bo Indija visoko rast ohranjala še naprej. Ta naj bi v naslednjih desetih do petnajstih letih v povprečju dosegala 6 %. Slednje bi pomenilo, da se bo njen BDP podvojil vsakih 12 let. Tako bi Indija po pariteti kupne moči leta 2020 postala tretje največje svetovno gospodarstvo za ZDA in Kitajsko.

Kostevc in Redek (2007, str. 324) menita, da je "Indija tradicionalno pomemben trg za razvite države, tudi EU. S potencialnim oblikovanjem prostotrgovinske cone se integracija še pogloblja. Seveda pa prihodnji razvoj v to smer in krepitev Indije nasploh prinašata za vse igralce tako prednosti kot tudi pasti."

2.2 Prednosti pri poslovanju na indijskem trgu

Pomembna priložnost Indije je njeno prebivalstvo. Obenem to seveda prinaša tudi omejitve. Vsako leto na trg dela vstopi 3 milijone univerzitetnih diplomantov, kar predstavlja precejšen potencial, čeprav je le okoli 10 do 15 % vseh diplomantov in okoli 25 % diplomatov tehničnih ved usposobljenih za delo v IT-sektorju, ki je ena najbolj propulzivnih panog. Podatki kažejo, da se je splošna izobraženost populacije precej popravila. Še vedno pa je

Indija s povprečno petimi leti izobraževanja na prebivalca precej za Kitajsko (6,5 let), obe pa izjemno zaostajata za razvitim svetom, kjer je povprečje nad 10 let (v ZDA 13, v Nemčiji 14 let). Vendar pa analitiki Indiji napovedujejo 40 % dvig povprečnega trajanja šolanja v obdobju 2002–20.

Mlado prebivalstvo predstavlja priložnost za Indijo, ker obstaja velik tržni potencial zaenkrat še nerazvite potrošniške družbe. Potrošnja številnih, celo osnovnih dobrin na prebivalca je v Indiji še vedno zelo nizka. A.T. Kearny (v Kostevc & Redek, 2007, str. 311–325) na podlagi indeksa trgovinske razvitosti (*global retail development index ranks*), uvršča Indijo zaradi nizke zasičenosti na vrh držav z veliko potencialno potrošnjo (pred Rusijo in Kitajsko).

Gupta (v Kostevc & Redek, 2007, str. 311–325) meni, da v Indiji hitro raste tudi trgovina z industrijskimi izdelki. Leta 2005 je izvoz zabeležil kar 30 %, uvoz pa 41 % rast. V prihodnosti naj bi se zaradi deregulacije in internacionalizacije hitro razvijale zlasti tekstilna, avtomobilska industrija ter bančništvo. Indija bi morala zaradi priložnosti, ki jih nudi mlado in relativno izobraženo prebivalstvo, preusmeriti svojo proizvodnjo v tehnološko intenzivnejše panoge. Država je še vedno pomemben igralec na področju IT in farmacevtske industrije.

Zaradi spreminjajočega se načina življenja je v prihodnosti mogoče poleg splošnega porasta potrošnje za zdravila pričakovati tudi spremenjeno strukturo. Povečeval se bo namreč delež zdravil, ki so namenjena kardiovaskularnim boleznim, zdravljenju diabetesa ter različnih nevroloških težav. Indijski trg zaenkrat ne predstavlja pomembnega prihodka za velike svetovne multinacionalke (npr.: GlaxoSmithKline zasluži v Indiji le 2 % celotnega prihodka). Vendar pa se zaradi spremembe zakonodaje od leta 2005 stanje spreminja. Zaradi patentne zaščite se namreč napoveduje, da bodo svetovne multinacionalke v nadaljnjih 8 letih na indijski trg poslale 200–250 novih proizvodov. Pričakovani promet znaša 3 do 5 milijard ameriških dolarjev.

Indija ima zaradi številčne in poceni delovne sile tudi priložnosti v tekstilni industriji (zlasti po odpravi kvot leta 2004). Slednja omogoča ceneno proizvodnjo, Indija pa proizvaja tudi surovine (bombaž) (Kostevc & Redek, 2007, str. 311–325).

2.3 Slabosti poslovanja na indijskem trgu

Omeniti velja, da ima Indija enega najbolj nefleksibilnih trgov del. Njena odvisnost od ZDA narašča (čeprav zaenkrat EU ostaja njen največji trgovinski partner), beleži neuravnoteženo plačilno bilanco, sooča se z izjemno restriktivno fiskalno politiko, nerazvitim finančnim sektorjem, rastočo neenakostjo in tveganjem pred socialnimi nemiri. Težavna so tudi okoljska vprašanja (predvsem pomanjkanje vode) in politična nestabilnost, ki je posledica strankarske razdrobljenosti (koalicije kar 19 strank) ter širših političnih problemov, zlasti kašmirskega vprašanja.

Sicer pa obseg zunanjetrgovinske liberalizacije odloča, ali bo neto učinek Sporazuma o prosti trgovini pozitiven ali negativen. Kljub temu, da je Indija že sprejela vrsto ukrepov za liberalizacijo svoje trgovine v preteklih dveh desetletjih, podatki o povprečnih carinskih stopnjah vseeno razkrivajo, da so le-te še vedno zelo visoke (predvsem pri potrošnih proizvodih, ki predstavljajo pomembne delež izvoza EU v Indijo).

EU je največji indijski trgovski partner, če merimo obseg trgovine kot seštevek celotnega izvoza in uvoza. Leta 2000 so bile največja trgovinska partnerica Indije ZDA z okoli 13 % celotne trgovine. Sledili sta jim Velika Britanija in Belgija (Kostevc & Redek, 2007, str. 311–325).

Iyengar (V Kustec, 2003, str. 18–19) v intervjuju pravi: "Indija se razvija zelo hitro tudi zaradi globalizacije. Globalizacija je dejansko pomagala rasti indijskemu gospodarstvu hitreje, vendar to ni edini razlog. Prav tako je Indija od leta 1991 sledila procesom liberalizacije in privatizacije. Dejansko pa sta bila ta dva procesa načrtovana že leta 1985. Mednarodna monetarna kriza je namreč vodila do takojšnje spremembe pri odpiranju gospodarstva.

Gospodarski princip, ki narekuje te procese, je trg. Trg je najboljši način za zadovoljevanje ponudbe in povpraševanja v družbi, vendar pa ne vpliva na odločitve, kaj ima kdo rad. Na žalost pa v globalizaciji te človeške izbire in preference ne poznajo meja in vplivajo na lokalne potrebe tudi drugje po svetu, kar pa ni nujno zdravo za to družbo. Nove potrebe lahko ustvarjajo nov način življenja, ki pa lahko uniči lokalno kulturo. Kulturna izguba zaradi globalizacije je omejena do obsega, v katerem so vzorci povpraševanja in posledično produkcije odvisni od lokalnih kulturnih temeljev. Indija bo zaradi tega v prihodnjih letih čutila največje izgube na podeželju. Na ta način globalizacija škoduje in razjeda domorodne kulture.

Gospodarstvo, ki temelji na trgu, ima tudi druge resne omejitve. Ustvarja tako socialne kot okoljske posledice. Stroške slednjih pa prevzamejo država in ljudje. Gospodarska učinkovitost se torej dosega na račun drugega. V globalizaciji pa je ta strošek mednarodni, zato zaradi njega trpijo večinoma revne države v razvoju. V procesu industrializacije sta tako privatna kot javna zemlja na voljo industriji za določeno ceno ali celo brezplačno. Industrijska proizvodnja in rudarstvo bosta povzročila onesnaževanje teh in tudi bližnjih območij. Ta proces se dogaja na številnih področjih v Indiji in prizadeva revne. Prav tako tudi odločitev vlad, da javno zemljo namenijo industriji, prizadene revne, saj slednji največ uporabljajo njene dobrine. Za to ne obstaja nobena kompenzacija. To je posredni škodljiv učinek globalizacije na revne in marginalne skupine prebivalstva."

2.4 Prodaja gensko spremenjenih izdelkov v Indiji

2.4.1 GMO predpisi v Indiji

Pregled predpisov o gensko spremenjenih organizmih in njihovih pomanjkljivosti je dostopen na spletni strani Gene Campaign, na tem mestu predstavljam povzetek. Gensko spremenjene organizme v Indiji ureja Zakon o varstvu okolja (Environment Protection Act, 1986), v nadaljevanju EPA. Poleg tega Regulativni okvir biološke varnosti Indije (1989) obsega pravila za proizvodnjo, uporabo, izvoz, uvoz, skladiščenje nevarnih organizmov in gensko modificiranih organizmov (v nadaljevanju GMO) – npr. Pravila 1989 in še nekaj drugih pravilnikov. Revidirane smernice za oceno toksičnosti in alergenosti genskega semena izvirajo iz smernic organizacije Department of Biotechnology (v nadaljevanju DBT Guidelines, iz leta 1998) (GMO Regulations in India and their Weakness, 2008).

Cilja EPA sta varovanje in izboljševanje okolja. Tudi DBT Guidelines priporočajo ustrezne prakse, opreme, naprave itd. pri ravnanju z GMO v kmetijskih sektorjih in farmaciji. Predpisi razvrščajo dejavnosti, ki vsebujejo GMO, v kategorije tveganja in glede na to določajo vlogo institucij in podjetij.

Indijska vlada je določila 3-stopenjsko regulativno strukturo z osrednjo ravno v New Delhiju, ki jo sestavljajo trije odbori:

- Revizijski odbor za gensko manipulacijo (RCGM) pod okriljem Ministrstva za znanost in tehnologijo;
- Odbor za odobritev genskega inženirstva (GEAC) pod Ministrstvom za okolje in gozdarstvo (MoEF);
- Odbor za vrednotenje in ocenjevanje.

Institucije in podjetja, ki želijo nadaljevati s trženjem GM rastlin, morajo izvajati obsežne in multilokacijske poljske poskuse, ki so obvezni v skladu s predpisi biološke varnosti. S spremljanjem dela se poroča o vseh vidikih biološke varnosti:

- vpliv gensko spremenjenih kmetijskih rastlin na okolje (ekologija in biotska raznovrstnost);
- agronomski vidik (znanost pridelave rastlin in gospodarstvo na ravni kmetije);
- zdravje ljudi in živali ter preživetje kmetijske skupnosti.

2.4.2 Pomanjkljivosti GMO predpisov

- **Potreba po ureditvi odgovornosti:** v Indiji kazenske določbe, v skladu s 15. členom Pravilnika navajajo le, da v primerih, ko naročila oz. pogoji varnega biotehnološkega delovanja niso izpolnjeni, odbor sprejme ukrepe na račun osebe, ki je odgovorna. Ne predvideva pa nobene kazni (kot odvzem ali nadomestilo), ki bi lahko odvrnil kršitelje od bodočega napačnega ravnanja. Največ, kar se lahko stori je, da se sprejme korektivne ukrepe za ublažitev škodljivih učinkov na račun kršiteljev.

- Skrb za odgovornost je torej razumljena zgolj kot kaznovanje kršenja zakonov. Uporablja se izgovor, da se o določenih področjih (npr. oprema, embalaža prevoz, identifikacija) pogaja.

Pravila iz leta 1986 v 15. členu pravzaprav zagotavljajo kazni – globe in zaporne kazni. Toda očitna kršitev v primeru Nav Bharat Seed Company, ki je sprostil nezakonito sorto Bt bombaža (v nasprotju s predpisi), ostaja še vedno brez kaznovanja. Slednje jasno določa **neučinkovitost** kazenskih določb.

- Indijska vlada se dobro zaveda dejstva, da postopki sodobnih biotehnoloških GMO proizvodov lahko predstavljajo določena tveganja za okolje in zdravje ljudi, če se ne ravna znanstveno pravilno.

To je razlog, zakaj je vlada leta 1989 vzpostavila Pravila. Ni pa priznala dejstva, da se skozi čas tehnologija spreminja – treba bi bilo posodobiti tudi pravila. Pravila 1989 ne priznavajo naslednje pomembne določbe, **načela previdnosti**; pomanjkanje popolne znanstvene zanesljivosti namreč ne sme biti razlog za odlaganje ukrepov.

- **Socialno-ekonomski oziri:** Pravila 1989 ne upoštevajo socialno-ekonomskih vprašanj, ta pa bi se morala upoštevati po Protokolu biotehnološke varnosti (26. člen). Tu gre npr. za vpliv gensko spremenjenih organizmov na biološko raznovrstnost in za vrednost te raznovrstnosti za lokalno skupnost. Prav tako ni upoštevano sodelovanje javnosti pri odločitvah v zvezi z gensko spremenjenimi organizmi (kljub podpisani Konvenciji o biotski raznovrstnosti, ki to določa).
- **Predhodno soglasje:** v Pravilih 1989 ni določbe za pridobitev predhodnega soglasja kmetov, pri katerih naj bi se izvajali poljski poskusi oz. prakse, povezane z genskim inženiringom.
- **Netransparentnost:** v postopku odločanja o GMO ni preglednosti oz. transparentnosti. To pomeni, da niso javno dostopni vsi pomembni podatki, saj Pravilnik tega ne zahteva.
- Pravilnik prav tako ne predvideva ustreznega mehanizma za **spremljanje** (*monitoring*) upoštevanja določenih pravil. S tem je možnost za kontaminacijo pridelkov, ki niso gensko modificirani, večja.
- **Odgovornost organov:** Ne zagotavlja se niti letnega pregleda učinkovitosti in uspešnosti regulativne agencije.
- **Kompetence članov komisij:** pravilnik ne zagotavlja oz. zapoveduje delovanja izučenih strokovnjakov na področju monitoringa itd.

- **Kazni:** Kaznovanje za kršenja pravilnika ni zagotovljeno. "Če se ne upošteva pravil, lokalna komisija ali Biotehniška komisija **sme** ukrepati na račun osebe, ki je odgovorna za škodo oz. **sme** vzeti vzorce za podrobnejšo raziskavo organizmov in celic" (GMO regulations in India and their Weakness, 2008).

2.4.3 Olajšave pri uvozu GMO

Na spletni strani Educate Yourself zasledimo novice o sprejemanju novih zakonov na področju biotehnologije. **Zakon biotehnološkega regulativnega organa Indije – Biotechnology Regulatory Authority of India Bill** (v nadaljevanju BRAI), ki ga je predlagal minister za znanost in tehnologijo Prithviraj Chavan dne 10. 4. 2011, skuša olajšati vstop gensko spremenjene hrane v Indijo in pomiriti tuje biotehnološke korporacije. Chavan po mnenju mnogih služi tujim korporacijam, ne prebivalstvu Indije. Aktivisti Greenpeacea in številni državljani zahtevajo aretacijo ministra in umaknitev zakona. Po mnenju prebivalstva naj bi novi zakon ogrožal pravice ljudi do zdrave prehrane. Zakonu sta že nasprotovali zvezni državi Orissa in Kerala, saj zakon omejuje regulacijo gensko predelanih semen v kmetijstvu.

Zakon predlaga tudi zaporne ter visoke denarne kazni osebam, ki zavajajo javnost o gensko spremenjeni hrani. Glede na raziskave neodvisne tržne raziskovalne agencije GfK Mode, kar 89 % javnosti pravi, da imajo pravico do zavrnitve takšnih odločitev vlade o gensko spremenjenih izdelkih. V zadnjih tednih je kar 25.000 ljudi podpisalo peticijo za umik novega zakona BRAI (Asawa, 2010).

2.5 Povišane cene gensko spremenjenih semen

Na spletni strani Komisije Evropske skupnosti v direktoratu zasledimo višje cene GMO (Economic Impacts of Genetically Modified Crops, 2011). Gensko modificirana semena so dražja kot običajna oz. konvencionalna semena. To odražajo "tehnološke pristojbine", ki jih ob izdelku zaračunajo nekatere biotehnološke firme in dejstvo, da se gensko modificirana semena prodajajo na drugih trgih kot običajna. Alexander in Goodhue (V Economic Impacts of Genetically Modified Crops, 2011) poročata o premijah GM semen za 20 gensko spremenjenih vrst koruze v razponu od 3 €/ha za vrsto z visokim donosom do 35 €/ha za nekatere vrste Bt (*Bacillus thuringiensis* je bakterija, ki proizvaja toksine proti insektom in se ponekod uporablja kot substitut pesticidom); Bt pridelki (*crops*) pa so gensko spremenjeni, saj vsebujejo omenjeno bakterijo za zaščito proti insektom.

3 O KORPORACIJI MONSANTO

3.1 O Monsanto

Na spletni strani Monsanto je dostopen opis podjetja. Monsanto je relativno novo podjetje, čeprav si deli zgodovino in ime s podjetjem, ki je bilo ustanovljeno leta 1901. Sodobni

Monsanto se osredotoča na agrikulturo in večji kmetijski pridelek. Leta 1901 je John F. Queeny ustanovil originalno podjetje Monsanto, ki je proizvajalo saharin. Leta 1945 so proizvajali in tržili agrikulturne kemikalije. Kmalu so ustanovili divizijo za agrikulturo. Sledila je še proizvodnja herbicidov ter poudarek na molekularni biologiji.

Leta 1996 je Monsanto prevzel sredstva biotehnološkega podjetja Agracetus in kupil delež v raziskovalnem podjetju Calgene. Pričela se je proizvodnja Roundup sojinih semen in bombažnih semen z že vgrajeno zaščito proti insektom – Bollgard. V naslednjih letih so opravili še več prevzemov in nakupov deležev podjetij, ki se ukvarjajo z genetiko, semeni ipd. Leta 2000 se je originalno podjetje Monsanto odločilo za združitev podjetij in se preimenovalo v Pharmacia Corporation. Še istega leta je novi Monsanto, *Monsanto Company*, ki temelji na prejšnji agrikulturni diviziji Pharmacie, postal samostojna podružnica farmacevtskega podjetja. Kasneje se odcepi in je popolnoma samostojno podjetje.

"Novi" Monsanto proizvaja npr. koruzne hibride, ki omogočajo večji proizvod etanola. Nadaljuje z novimi serijami proizvodov semen bombaža in koruze, ki so zaščitena pred insekti. Leta 2005 Monsanto med drugim prevzame Seminis Inc., globalnega vodjo proizvodnji semen sadja in zelenjave. Prevzame še več regionalnih proizvajalcev semen.

Monsanto in Dow AgroSciences LLC podpišeta globalni sporazum o *cross-licensingu* intelektualne lastnine, izdelčnih licencah za koruzo, sojina semena, bombažno tehnologijo ipd. Sporazum kmetom ponuja nove tehnologije in več izbire. Monsanto se je tudi pridružil *Chicago Climate Exchange (CCX)*, prostovoljnemu severnoamerškemu programu za zmanjševanje emisij plinov – s tem se strinja o zmanjševanju ogljikovih emisij.

Na raziskovalnem področju razvija tudi izdelke, ki so bolj odporni na negativne učinke narave (npr. sušo).

Zavezuje se tudi zaobljubi trajnostni agrikulturi, kar vključuje:

- pomoč kmetom za dvakratni pridelek koruze, soje in bombaža do leta 2030 (v primerjavi z letom 2030);
- razvoj semen, ki bodo rabila manj ključnih virov (zemlje, vode, energije) do leta 2030;
- izboljšavo življenja dodatnih 5 milijonov kmetov v revnih kmečkih družinah do leta 2020.

Leta 2009 je Monsanto odprl *Water Utilization Learning Center* v Nebraski, ki se osredotoča na to, kako povečati produktivnost rastlin z maksimiranjem njihove porabe vode. Znesek 10 milijonov dolarjev je namenil za ustanovitev *Monsanto's Beachell-Borlaug International Scholars Program*, ki je v pomoč mladim znanstvenikom, ki so zainteresirani za napredke pri proizvodnji riža in žita. Poleg tega je začel s projektom SHARE (*Sustainable Harvest – Agriculture, Resources, Environment*), iniciativo za izboljšavo življenja 10.000 kmetov v treh indijskih zveznih državah v 4 letih.

Na spletni strani Monsanto so navedene tudi lokacije enot podjetja (Monsanto Facilities Round the World, 2011). Sedež korporacije je v St. Louisu, Missouri, ZDA; enote Monsanto pa so po vsem svetu. Gre za administrativne in prodajne pisarne, proizvodne projekte, raziskovalne centre. Korporacija se osredotoča na agrikulturo in podporo kmetom. Monsanto pisarne ter proizvodni obrati se nahajajo po številnih državah Severne in Južne Amerike, Evrope, najdemo jih tudi na Bližnjem Vzhodu in v mnogih deželah Azije ter Afrike.

3.2 Temna plat Monsanto

3.2.1 Monsantoovo neetično ravnanje

O negativnih vidikih Monsantoovega delovanja lahko preberemo na spletni strani GM Watch. Med drugo svetovno vojno je Monsanto prispeval k proizvodnji urana za *Manhattan project* (atomska bombo); do poznih osemdesetih let je upravljal nuklearni objekt vlade ZDA (Monsanto – A History, 2011).

Proizvaja številne herbicide, npr. Lasso in Agent Orange; slednjega so uporabljali kot defoliant v Vietnamski vojni in je rakotvoren, kar je oškodovalo 3 milijone civilistov; 500.000 otrok se je rodilo prizadetih, žrtve ne prejmejo odškodnine. Monsanto študijo varnosti herbicida Agent Orange prikaže celo kot lažno.

Leta 1980 je bilo podjetje deležno številnih tožb (Vietnamska vojna, odlaganje toksičnih, škodljivih odpadkov). Zavestno proizvaja in odlaga tudi poliklorin bifenil (v nadaljevanju PCB), škodljivo organsko spojino. Izrazito to prizadeva prebivalce Annistona v Alabami. Ken Cook iz Environmental Working Group pravi, da se je glede na dokumente Monsanto podjetje zavedalo svojega početja, a je slednje skrivalo – predvsem, ker ni hotelo izgubiti niti dolarja zaslužka. V času, ko je bil primer obravnavan na sodišču, je Monsanto že odcepil del svoje proizvodnje novemu podjetju Solutia, sam pa se je preoblikoval v biotehnološko podjetje s ključnim, nadvse donosnim proizvodom – herbicidom Roundup.

Sčasoma razvijejo semena, ki so odporna na glifosate (sredstvo v Roundupu), tako da se jih lahko z Roundupom škropi že med rastjo. Odkupijo tudi veliko semenarn. Tovrstna semena so se zelo razširila na tržišču, Monsanto z Roundupom pa postaja monopolist, ki izrazito viša cene svojih izdelkov.

K svetovni inflaciji hrane naj bi po mnenju Svetovne banke biogoriva, če se osredotočimo nanje, prispevala 75 %. Monsanto je pri samem vrhu biogoriv. Obenem z oglaševanjem gensko modificiranih izdelkov kot rešitve za krizo izkorišča krizo svetovnega primanjkanja hrane.

GM Watcha na spletu opisuje, da je predsednik Generalne skupščine Združenih narodov v letu 2008 podjetja obsodil dobičkarstva: "Glavni namen hrane, da nahranimo ljudi, je podrejen

gospodarskemu cilju peščice multinacionalnih korporacij, ki monopolizirajo vse vidike proizvodnje živil, od semena do velikih distribucijskih verig, in so glavni upravičenci do svetovne krize. Če pogledamo številke za leto 2007, ko se je pričela svetovna kriza s hrano, vidimo, da sta družbi Monsanto in Cargill, ki nadzorujeta trg z žiti, imeli svoj dobiček povečan za 45 in 60 % " (Monsanto – A History, 2011).

3.2.2 Kontroverzni rBGH rasni hormon

Po podatkih spletne strani Best Meal je eden izmed prvih proizvodov Monsanto kontroverzni genško spremenjen rasni hormon, namenjen govedu: bovine rasni hormon oz. rBGH ali rBST. Monsanto je zanj izdal regulativno odobritev. Izdal je tudi različico BST, imenovano *Posilac bovine somatropin* (rBST/rBGH), ki je izdelana s pomočjo genško spremenjene bakterije. Slednjo je za komercialno prodajo odobrila tudi FDA (Food & Drug Administration) leta 1994, kljub močnim pomislekov glede varnosti. Od takrat Monsanto toži mala podjetja, ki se ukvarjajo s predelavo mleka in mlečnih izdelkov, ki oglašujejo svoje izdelke kot takšne "brez umetnih hormonov" – npr. Ben & Jerry's sladoled in Oakhurst Dairy (Company History, 2011).

3.2.3 Monsanto v Mehiki

Okoljevarstvena organizacija Greenpeace na spletni strani predstavlja sporen primer delovanja podjetja v Mehiki. Mehičani so bili v letu 2003 prisiljeni uporabljati Monsanto GMO bombažna semena, medtem ko so le-ta v ZDA prepovedana zaradi strahu pred genskim onesnaževanjem. Da bi izpostavili ta dvojna merila, so aktivisti Greenpeacea blokirali vlak s pošiljkami genško spremenjene koruze, ki so bile tovorjene skozi Rio Grande. Vlade namreč omogočajo velikim podjetjem izkoristiti pravila World Trade Organisation (WTO), da lahko s tem prisilijo manjše države v uporabo genško spremenjenih pridelkov, npr. koruze. Vlada ZDA je že uporabila WTO pravila, da bi prisilila države, kot sta Sri Lanka in Bolivija, v sprejem GM izdelkov (Bridge too Far, 2011).

3.2.4 Podkupnine v Indoneziji

Spletni časopis Asian Times piše, da je bil Monsanto leta 2005 v Indoneziji prisiljen plačati 1,5 milijona ameriških dolarjev kazni zaradi podkupnin, vrednih več kot 700.000 ameriških dolarjev. V tej državi so namreč že dolgo izgubljali denar, obenem pa je tudi ena izmed držav z najvišjo stopnjo korupcije (Guerin, 2005).

Ministrstvo za pravosodje in Securities & Exchange Commission (SEC) sta obtožila Monsanto kršenja akta Foreign Corrupt Practices zaradi podkupovanja indonezijskega vladnega uradnika; ta naj bi namreč posledično opustil stroge okoljske zahteve, ki preprečujejo uporabo kontroverznih GM bombažnih semen v Indoneziji. Preiskavo je sprožil Monsanto sam. Kot je družba priznala, so bile podkupnine vsaj delno financirane s pomočjo

nepooblašcene, napačno dokumentirane in napihnjene prodaje Monsantoovih pesticidov v Indoneziji.

3.2.5 Monsanto toži ameriške kmete

Best Meal opozarja na tožbe kmetov. V letih 2004 in 2005 je Monsanto tožil mnoge kmete v ZDA in Kanadi zaradi kraje patenta. Natančneje, kmetje naj bi prodajali seme, ki vsebuje Monsantoove patentirane gene. V nekaterih primerih so kmetje trdili, da je bilo seme posejano nevede, zaradi vetra; zahtevk v primeru Monsanto Canada Inc. proti Schmeiser je bil zavržen. Že v 90. letih je kanadsko vrhovno sodišče odločilo v prid Monsanto (Company History, 2011).

Mendelson (V Center for Food Safety, 2005, str. 4–5) v poročilu pojasnjujejo, da je uvedba gensko spremenjenih semen povzročila, da se morajo kmetje soočiti z raznovrstnimi novimi težavami, npr. z izgubo tujih trgov, kompleksnimi pogodbami o nakupu semen in spori o kraji patenta. Ameriški kmetje so od tedaj izkoriščani oz. kaznovani za to, kar že od nekdaj počnejo (kmetujejo). Napad kmetov pomeni Monsanto zaslužek, vreden več milijard dolarjev.

3.3 Monsantoova pravila etičnega delovanja

Monsanto se na svoji uradni spletni strani predstavi kot podjetje, ki skrbi za trajnostni razvoj, izboljšanje življenjskih pogojev ljudi in večji pridelek (z manj porabe potrebnih virov). Zaveda se, da milijoni stradajo, veliko kmetov tudi nima znanja ali ustrezne tehnologije za svojo dejavnost. Tako skuša pomagati kmetom in s tem tudi širši družbi (Who We Are, 2011).

Monsanto Board (V Monsanto, 2006, str. 1–2) v svojem pravilniku človekovih pravic pravi: "Poslujemo na etičen način, ki upošteva in spoštuje človekove pravice. Poslovne partnerje bomo prosili, da tudi oni svoje zaposlene usmerjajo, tako da bodo delovali v skladu z našo politiko. Monsanto lahko od svojih partnerjev zahteva, da le-ti pokažejo, kako razumejo in sledijo njihovim pravilom. Sme tudi nadzirati in pridobivati podatke o partnerjih, ki kažejo na upoštevanje pričakovanega ravnanja."

Na uradni spletni strani Monsanto o otroškem delu piše takole: "V Monsanto podpiramo zaposlovanje mladih ljudi, ki so se svobodno odločili, da delajo v kmetijski dejavnosti – bodisi sezonsko za dodaten prihodek ali za polni delovni čas oz. tako dolgo, da delo ne moti njihovih izobraževalnih možnosti. Upoštevajo se minimalne starosti, ki so navedene v lokalnem delovnem pravu. Zahteva se tudi skladnost pravil z državno, nacionalno zakonodajo glede zaposlovanja mladoletnikov. Obstajajo kulturni, gospodarski, izobraževalni in drugi mogočni dejavniki, ki vplivajo na obstoj in razširjenost dela otrok v kmetijski dejavnosti (zlasti v gospodarstvih v razvoju). Monsanto si prizadeva za reševanje temeljnih vzrokov otroškega dela v industriji bombažnega semena. Prizadevamo si za čim večje zmanjšanje otroškega dela" (Child Labor in India, 2011).

O ostalih človekovih pravicah beremo tudi na Monsantoovi uradni spletni strani. Monsanto integrira človekove pravice v vse vidike poslovanja; ima tudi mrežo *Human Rights Champions*, locirano po celem svetu, ki dviguje zavest in upoštevanje politike podjetja (Human Rights Champions, 2011).

Monsanto Board (V Monsanto, 2011, str. 1–3) spregovori tudi o podkupovanju: "Monsanto naj posluje v skladu z antikorupcijskimi zakoni, vključno z US Foreign Corrupt Policies Act (FCPA) in podobnimi zakoniki drugih držav. Podkupovanje, plačevanje, obljubljanje, avtorizacija podkupovanja itd. za pridobitve Monsanto so strogo prepovedani."

4 DELOVANJE MONSANTA V INDIJI

4.1 Vstop na trg

Na spletni strani Monsanto India najdemo podrobnejši opis njihove prisotnosti v Indiji (Who We Are, 2012):

- **Monsanto India Limited** (v nadaljevanju MIL) je podružnica podjetja Monsanto, ZDA. S prisotnostjo več kot šest desetletij v Indiji, je MIL zavezan, da bo pomagal indijskim kmetom, da proizvedejo več, medtem ko naj ohranja trajnostni razvoj in uspešnost. MIL se osredotoča na koruzo (Dekalb, najbolj prodajana blagovna znamka koruznega hibridnega semena v Indiji) in na kmetijsko proizvodnjo (Roundup, v Indiji in svetovno najbolj prodajan herbicid glifosat). MIL si prizadeva povečati pridelek prek svojih naprednih raziskav koruze, vzrejo tehnologije in tehnike ipd. V Indiji je MIL danes lociran po več mestih: Ahmedabad, Kolkota, Aurangabad, Jalna, Bangalore, Mumbai, Bellary, New Delhi, Ranenbenur, Eluru, Shameerpet, Hyderabad, Silvassa, Indore, Sonipat, in Kallakal.

Proizvodi na indijskem trgu: Odličnost pri vzreji in visoka produktivnost sta znak kakovosti produkta Dekalb – hibridnega koruznega semena, ki ga poznajo indijski kmetje. Vsak tovrstni hibrid je razvit v Indiji in preizkušen prek partnerstva s številnimi državnimi kmetijskimi univerzami in drugimi vodilnimi kmetijskimi institucijami. Poudarek je na omogočanju izboljšave življenja indijskih kmetovalcev koruze: z razvojem boljših semen, dostopa in izmenjave najboljših praks. Roundup, proizvod na osnovi glifosata, je sistemski herbicid, vodilna znamka Monsanto *Crop Protection Chemicals* (sredstva za zaščito pridelkov) poslovanja. Je rešitev proti plevelu, in to svetovnega razreda. Kmetje z uporabo tega sredstva dosegajo boljše obvladovanje plevela, bolj rodovitno prst in s tem večjo donosnost zemlje. Z minimalnim vplivom na kakovost tal so molekule Roundupa bolj varne kot jedilna sol.

- **Monsanto Holdings Private Ltd** (v nadaljevanju MHPL) je večinsko v lasti podjetja Monsanto, 26 % delež pa pripada podjetju Mahyco. Osredotoča se na trženje Paras bombažnih hibridnih semen z bombažnimi tehnologijami Bollgard in zelenjavnimi hibridnimi semeni Seminis. Monsanto rodovitna Bt hibridna bombažna semena Paras

Brahma so rezultat obsežnih raziskav ter kakovostnih procesov. Po besedah Monsanto razumevanje življenja kmetov in raziskave za prilagoditev Bollgard Bt bombažne tehnologije indijskemu trgu pomagajo tamkajšnjim kmetom do višjih donosov, prihrankov pri pesticidih in večjih zaslužkov.

- **Mahyco-Monsanto Biotech** (v nadaljevanju MMB) je podjetje, ki si ga v enakem deležu lastita podjetji Mahyco in Monsanto Holdings Pvt. MMB je podelil sublicenci Bollgard II in Bollgard tehnologije 28-im indijskim semenskim družbam, ki so Bollgard uvedle v svoje tehnologije. Kmetje tako lahko izbirajo med več kot 300 Bt bombažnimi semeni. Znanstvene študije, opravljene v tujini in v Indiji, kažejo, da so Bollgard in izdelki iz njega varni za okolje, živali, ljudi in kmetijstvo. Bollgard Bt bombaž je prva biotehnologija za pridelke v Indiji, ki je bila odobrena za trženje (leta 2002).

Sredi leta 2006 je sledil Bollgard II – dvo-genetska tehnologija, ki jo je odobril Genetic Engineering Approval Committee (GEAC), indijski regulativni organ za biotehnološke pridelke. Bombaž Bollgard nudi vgrajeno zaščito proti uničujoči ameriški parazitski boleznii *Bollworm Heliothis armigera*. Vsebuje beljakovine iz naravnih mikroorganizmov tal, *Bacillus thuringiensis* (Bt). Bollgard II tehnologija vsebuje dvojno gensko tehnologijo Cry1Ac in Cry 2ab, ki zagotavlja zaščito pred gosenicami *bollworms* in gosenico *Spodoptera*, kar omogoča višji donos, nižje stroške pesticidov ter zaščito pred insekti. Oba pred insekti zaščitena bombaža, Bollgard II in Bollgard, sta posajena po vsem svetu kot okolju prijazna načina nadzora omenjenih gosenic.

Nekaj informacij o Monsanto v Indiji je na voljo tudi na spletni strani Moneycontrol (Market Radar, 2012):

- Podjetje je hčerinsko podjetje Monsanto Co., ZDA, vključeno 8. 12. 1949 kot zasebna delniška družba v Mumbai in je bilo pretvorjeno v delniško družbo 1. 7. 1978. Podjetje proizvaja kmetijske kemikalije.
- Je pionir na področju koncepta kemijske kontrole plevela v državi in je tudi vodilno podjetje riževih herbicidov pod blagovno znamko Machete.
- Proizvaja tudi specializirane industrijske in plastične kemikalije in kmetijske proizvode.

4.2 Slabosti za udeležence

4.2.1 Samomori indijskih kmetov po uporabi nerodovitnih GMO Bt bombažnih semen

Spletna stran Frontline navaja, da je bilo v zadnjem desetletju čez 125.000 samomorov malih kmetov – kot je poročano, čez 4000 na leto v Indiji. Leta 2006 je bilo 1.044 samomorov samo v predelu Vidarbha – to je en samomor vsakih osem ur (Heeter, 2005).

Spletna stran Best Meal prav ponuja argumente o Monsantoovi temni plati. Prehod na uporabo najnovejših na škodljivce odpornih semen in potrebnih herbicidov je bil namreč težak. Kmetje

so uporabljali gensko spremenjena semena, ki jih spodbujata Cargill in Monsanto, v upanju na večje donose. Zaradi izposoje denarja za nabavo GM semen in nerodovitne letine pa so kmetje zašli v dolgove. Samomori so, kot nekateri trdijo, predvsem posledica naraščanja zadolževanja, ki jih povzročajo slabe letine, povečane potrebe po pesticidih in višji stroški semen Bt bombaža, ki jih prodaja Monsanto (Monsanto – A History, 2011).

Poročilo, ki ga je izdal International Food Policy Research Institute v oktobru 2008, predstavlja dokaze, da so bili vzroki za samomore kmetov v Indiji raznovrstni in da uvedba Bt bombaža ni pomemben dejavnik. Trdi, da so bili samomori prisotni že pred datumom uvedbe bombaža v letu 2002. Druge študije kažejo, da so samomori posledica kombinacije različnih socialno-ekonomskih dejavnikov. Ti vključujejo dolgove, težave kmetovanja v polsuhih regijah, slabe dohodke iz kmetijstva, malo možnosti zaslužka, recesijo v mestnem gospodarstvu (ta sili nekmete v kmetovanje). Poleg tega ni ustreznih svetovalnih storitev.

Leta 2009 je Monsanto napovedal projekt za izboljšanje življenjskih pogojev 10.000 malih kmetov v 1.100 vaseh v Indiji. Spomnimo se, da je po neuspešnih letinah GM semen 100.000 malih kmetov v Indiji storilo samomor s pitjem herbicida Roundup. Tudi spletni časopis Global Research opozarja na kršitve etike Monsanto v Indiji – v državi z več kot 550 milijonov kmetov, ki so večinoma revni in neizobraženi (poleg tega je prisotnih polno neučinkovitih poslovnih praks), se je indijska vlada odločila za reformo trga z odpravo subvencij in posojil za kmete. Vladna reforma ni pomagala kmetom. S pritiskom Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada (IMF), je bila indijska vlada "prisiljena liberalizirati indijski trg, kar je pomenilo odpravo državnih subvencij in vladnih zavarovanih posojil za kmete." Kmetijski velikan iz ZDA je v celoti izkoristil svoj vstop na indijski trg. Sklenil je Memorandum o soglasju (MOS) z regionalnimi vladami, vključno z Rajasthanom in Andhra Pradeshom, ki narekuje pogoje razširjanja GM tehnologije na indijskem trgu (Iqbal, 2012).

Za Monsanto je prepričati kmete, da uporabljajo umetna semena, da izboljšajo svoja življenja, nekaj povsem drugega kot manipuliranje z naravo in tehnologijo z namenom lastnih koristi. Monsantoove obljube rodovitnih semen se niso uresničile. Kmetje večinoma niso vedeli, da umetna semena potrebujejo več vode. V večini primerov sploh niso bila rodovitna; k temu je pripomoglo še pomanjkanje deževja.

Brez pridelkov kmetje niso mogli vrniti denarja posojilodajalcem. Obremenjeni z dolgovi in ponížani, so si kmetje vzeli življenje. Do sedaj je samomor v Indiji storilo približno 200.000 kmetov. Žene so podedovale dolgove skupaj s strahom pred izgubo lastnega doma in zemljišča. Zaradi pomanjkanja denarja otroci niso mogli več v šolo. Ti samomori so znani kot GM genocid. Na svoji spletni strani Monsanto predstavlja poslovno filozofijo z besedami, kot sta pravičnost in transparentnost. Poslovne prakse v Indiji pa kažejo drugače – Monsanto namenoma išče moč in vpliv v indijski vladi za prodor na njen trg.

4.2.2 Neizpolnjene obljube Monsanto

Spletni časopis The Wall Street Journal piše, da je Monsanto v začetku marca 2012 priznal, da Bt bombaž ni deloval, kot so pričakovali. Poročila iz Gujarata kažejo, da semena niso preprečila škodljivih organizmov, imenovanih *pink bollworm*, ki napadajo bombaž. Aktivisti, ki se borijo za neodvisnost od multinacionalk, jemljejo slednje za eno od zmag. Približno 90 % bombaža v Indiji temelji na semenu Bt bombaža. Monsanto in imetniki njegovih licenc so prevladujoči dobavitelji teh semen (The Pros and Cons of Genetically Modified Seeds, 2012).

GM antiaktivisti so bili navdušeni tudi, ko je minister za okolje Jairam Ramesh razglasil moratorij na vrsto semena jajčevca, Bt brinjal, odpornega na določene žuželke. Vendar je vlada kmalu po tem zagotovila zagovornikom GM, da se zavedajo, kako pomembna je biotehnologija "za višjo produktivnost kmetijstva in zagotavljanje zanesljive preskrbe s hrano". Premier Manmohan Singh je obljubil dodatne študije o okoljskih in zdravstvenih učinkih gensko spremenjenih pridelkov ter dodal, da bodo ustanovili nov državni organ biotehnologije za spodbujanje naložb v razvoj semen.

V Evropi so se boji proti genetsko modificiranim semenom pričeli pred desetletjem (npr. Greenpeace) s trditvami, da so GM semena škodljiva za zdravje ljudi in oslabijo in uničijo druga semena in pridelke. Vendar pa so bila GM semena bombaža, koruze, soje in riža uvedena v številnih državah, tudi v ZDA, Kanadi, na Kitajskem, v Južni Afriki, Braziliji in Argentini. Po 12-letnem čakanju je Evropska unija odobrila pridelavo GM krompirja.

S 15 milijard dolarjev vredno semensko industrijo je Indija peta največja proizvajalka na svetu; zasebnim sektor predstavlja tri četrtine le-tega. Monsanto nadzira več kot 60 % te industrije v Indiji. Komercialna semena, vključno s hibridi, ki združujejo različne vrste pridelka, da se doseže višji donos in odpornost pred škodljivci, predstavljajo 15 % celotne državne ponudbe; preostanek predstavljajo doma pridelana semena. "Na papirju je genski inženiring videti zelo dober, vendar je v resnici tragedija," pravi Vandana Shiva, okoljska aktivistka iz Dehraduna v Uttarakhandu. Vodi neprofitno organizacijo Navdanya. "Sicer ne bi bilo samomorov kmetov. Glede na vladno statistiko si je več kot 200.000 indijskih kmetov vzelo življenje. Dolgovi nastajajo zaradi GM semen, ki jih morajo kupiti vsako leto. Odkar so bila leta 2002 uvedena semena Bt, se je cena na vrečo (zadošča za en ar) znatno povečala" (The Pros and Cons of Genetically Modified Seeds, 2012). Monsanto zanika povezavo bombažnih semen Bt in samomorov ter trdi, da se je trend pričel že pred uvedbo njihovih semen.

4.3 Prednosti za udeležence

4.3.1 Povišanje donosov kmetov

Monsanto na svoji spletni strani (Who We Are, 2012) spregovori o svojih prednostih, kot je v nadaljevanju povzeto. Indija je danes eno najhitreje rastočih nastajajočih gospodarstev na svetu, s ciljno letno stopnjo rasti, večjo od 8 %. Za gospodarsko rast s takšno hitrostjo obstaja močna potreba po nadgradnji infrastrukture. Javno-zasebna partnerstva (v nadaljevanju JZP) so bila priznana kot eden od najbolj učinkovitih mehanizmov za to.

Tudi v kmetijskem sektorju obstajajo možnosti za JZP. Izboljšan pridelek in produktivnost sta ključnega pomena. Indija se še vedno bori s podhranjenostjo in revščino. Tehnologija, boljši vhodi (inputi) in izboljšane kmetijske prakse lahko omogočijo izboljšave. V zadnjih 60 letih je indijsko kmetijstvo zabeležilo povprečno stopnjo rasti 2,7 % na leto, kar je najpočasneje rastoči sektor. Torej niso dosegli niti ciljne 4 % rasti iz zadnjih načrtov. Tako je kmetijstvo ključni sektor za raziskave, naložbe in razvoj. Potrebno je delati skupaj, za inovacije preko partnerstev, zasebnega in javnega sektorja.

Razvilo se je že več partnerstev med javnim in zasebnim sektorjem. MIL je pomemben deležnik pri JPZ na področju kmetijstva (prek partnerstva z več zveznimi državami). S tem pomaga višati donose in podeželske dohodke. Veliko kmetov zdaj proizvaja več in služi bolje.

4.3.2 Povečanje količine hrane

Pozitivne strani delovanja korporacije razberemo tudi v članku v *The Wall Street Journal*: Po podatkih Mednarodne službe za pridobitev kmetijsko-biotehnoških aplikacij (ISAAA), ki je neprofitna organizacija, ki spremlja uporabo gensko spremenjenih pridelkov, več kot 14 milijonov kmetov v 25 državah proizvaja gensko spremenjene pridelke. To pomeni 80-kratno povečanje od leta 1996, ko so bila gensko spremenjena semena prvič uvedena. V letu 2009 je bilo po vsem svetu 134 milijonov hektarjev "biotehnoških pridelkov", kar predstavlja 8 % povečanje iz leta v leto (*The Pros and Cons of Genetically Modified Seeds*, 2012).

"Jasno sporočilo je, da so mali kmetje pridobili velike koristi," pravi Carl E. Molite, profesor na kmetijskem in živilskem oddelku za ekonomijo na Univerzi Rutgers v New Jerseyju, ki preučuje vpliv GM rastlin na male kmete v Južni Afriki, na Kitajskem in v Indiji. "Pridobitev v smislu višjih donosov ali zmanjšane uporabe pesticidov je običajno veliko večja kot pa povečanje stroškov semen" (*The Pros and Cons of Genetically Modified Seeds*, 2012).

Bt bombažna semena so na indijskem trgu prisotna od leta 2002 in so še vedno edina vrsta pridelka Bt, dovoljena v državi. Bt, ki v semena uvaja gen, da bodo zaščitena pred škodljivcem *bollworm*, je dvignil proizvodnjo bombaža Indije s 190 milijonov bal v letu 2003 na 310 milijonov bal trenutno. Tako trdi Satish Kagliwal, generalni direktor Nath Biogene –

podjetja, ki proizvaja semena v Maharashtra. "Enako lahko pripomorejo drugi proizvodi Bt," pravi Kagliwal. V primeru Bt jajčevca pa bi bilo napadeno sadje in privabljene vrtalne žuželke.

"Če se ne bomo osredotočili na razvoj sort semen, ki se lahko uprejo škodljivim organizmom, žuželkam, vročini in suši, ne bomo imeli dovolj hrane za obsežne milijone" nadaljuje Kaligwal (V *The Pros and Cons of Genetically Modified Seeds*, 2012). Bt jajčevca je terjal devet let raziskav in razvoja pod okriljem razvijalca v Mumbaiu, Maharashtra Hybrid Seeds Company (Mahyco).

Kagliwal priznava, da se boji, da bi Monsanto prevzel indijsko semensko industrijo, vendar vidi prednosti v uporabi njihovih dolgoletnih tehnologij. "Možnost imaš razviti sam ali pa plačati za razvoj," pravi. Kmetje so zaslužili 6.000 INR (150 \$) več na ar, pri čemer so plačali 200 INR (4 \$) za Bt bombažna semena. Ker Bt bombaž ni odporen na določene škodljivce, Monsanto tovrstne pojave v Gujaratu jemlje za naravne in pričakovane. Vsekakor vidi to kot klic po intenzivnem izobraževalnem programu za kmete, saj kmetje morda ne uporabljajo proizvodov pravilno.

4.4 Upoštevanje etičnih pravil

4.4.1 Manipulacija in dezinformacija

Spletni časopis *The Wall Street Journal* navaja, da po besedah dr. Vandana Shive kupce zavajajo embalaže. V Indiji je namreč dovoljeno, da proizvajalci semen tržijo svoje izdelke po samourejevalnem sistemu označevanja. Tako sta lahko pridelek in druge lastnosti precenjena (*The Pros and Cons of Genetically Modified Seeds*, 2012). V članku v *Huffington Postu* iz aprila 2009 je Shiva trdila, da "Monsanto prodaja semena z goljufivimi obljubami pridelka 1500 kg na leto. Realno kmetje pridelajo v povprečju 300 do 400 kg na leto."

"Podjetja trdijo, da bo Bt jajčevca zmanjšal potrebo po insekticidih za kar 90 %. Bt bombaž je pravzaprav povečal uporabo pesticidov, saj je povzročil nove škodljivce (čeprav je odporen na *bollworm*). Kmetje uporabljajo 13-krat več pesticidov, kot so jih pred uvedbo Bt bombaža" (*The Pros and Cons of Genetically Modified Seeds*, 2012).

Iqbal (2012) v spletnem časopisu *Global Research* piše tudi o zavajanju kupcev in javnosti – neuspeh gensko spremenjenih semen Monsanto je otipljiv. Monsanto uporablja metode manipulacije in zavajajočih informacij, da izkoristi svoje prednosti in dobiček na račun kmetov, ki se zanašajo na rast svojih pridelkov, živali in tradicijo, ki obstaja v Indiji že stoletja. Zaradi pogodbene klavzule kmetje niti niso mogli ponovno uporabiti Monsantoovega semena v naslednji sezoni.

4.4.2 Uporaba tržne moči

Global Research opozarja na njihovo tržno moč. Z uporabo svoje ogromne tržne moči je Monsanto prodril na indijski trg. Indijsko vlado je prepričal, da bodo njegova gensko spremenjena semena zagotovila boljše pridelke (Iqbal, 2012). Glede na poročilo Farm Warsa, je eden izmed nekdanjih generalnih direktorjev trdil, da Monsanto manipulira s podatki, da bi pridobil poslovna soglasja v Indiji. Indijske regulativne agencije so, namesto da bi preverile podatke, preprosto pristale na ugotovitve, ki jih je Monsanto predstavil.

Urad predsednika je izvajal pritisk na vodstva zveznih držav, naj podpišejo memorandum soglasja o privatizaciji trga semen (s strani Monsanto). Tako Monsanto manipulira tamkajšnji trg s semeni že več kot desetletje. Cena gensko spremenjenih semen je 15 \$/100 g izdelka. Primerjalno gledano, cena tradicionalnih semen znaša 15 \$/1000 g.

4.5 Odzivi udeležencev

4.5.1 Indija toži Monsanto zaradi Bt jajčevca

Spletni časopis Forbes razkriva tožbe Monsanto (Pentland, 2012). Leta 2009 so v Indiji dovolili na žuželke odporni *Bacillus thuringiensis* (Bt) jajčevci. Toda minister za okolje, Jairam Ramesh, je uvedel moratorij na gojenje tega jajčevca le nekaj mesecev kasneje. Nacionalni organ za biotsko raznovrstnost v Indiji – National Biodiversity Authority of India (v nadaljevanju NBA) – se je odločil, da toži Monsanto. Slednji naj bi na podlagi pritožbe iz leta 2010 kršil zakon o biotski raznovrstnosti, saj je pri razvoju lastnega Bt jajčevca uporabljal lokalne sorte jajčevca. In to brez predhodne odobritve NBA.

Maharashtra Hybrid Company v Mumbaiu, katerega 26 % delež ima Monsanto, obtožbe zanika, saj naj bi Monsanto vključil Bt gen le v sorte, ki jih je pridobil na Univerzi za kmetijske znanosti v Karnataki, in sicer pod pogojem, da je tehnologija brezplačna.

Tudi princ Charles ne odobrava, kar Monsanto povzroča kmetom v Indiji. Nad biotehnološkimi voditelji je izrazil prezir. Njegova dobrodelna organizacija "spodbuja dolgoročne koristi trajnostnega kmetijstva" (Iqbal, 2012). Pritisk aktivistov, nevladnih organizacij in lokalnih skupnosti je dosegel, da se indijska vlada vda. Za primer vzemimo ravno tožbo o omenjenem Bt jajčevcu. Omeniti velja tudi, da gredo v Indiji denar, politika in poslovanje pogosto z roko v roki.

Mehdudua (2012) opozarja na nedavne dogodke v prestolnici New Delhi: Zavezniki vladajoče United Progressive Alliance so ponovno prisilili vlado Manmohana Singha, da umakne novi zakon o prepovedi izvoza bombaža. Vlada je oznanila, da bo prenovila zakon. Zakonu so namreč nasprotovali minister za kmetijstvo Sharad Pawar skupaj z zveznima državama Maharashtra in Gujarat. Pred časom se je vlada zaradi pritiska opozicije tudi zadržala pri

svojih potezah, da bi dovolila neposredne tuje investicije v *multi-brand retail*. Prepoved izvoza bombaža je bila predlagana s strani Committee of Secretaries in ne s strani Ministrstva za kmetijstvo in tekstil, kar kaže na to, da ni bilo vključeno pri odločanju. Minister Anand Sharma je povedal: "Z namenom koristiti interesom kmetov, industrije in trgovine, smo se ministrstva odločila za umik zakona. Uradni poziv k umiku zakona naj bi bil izdan kasneje."

4.5.2 Podpora malim kmetom

Navdanya na svoji spletni strani predstavi svojo podporo kmetom. Ta se je začela kot program Raziskovalnega sklada za znanost, tehnologijo in ekologijo – Research Foundation for Science, Technology and Ecology (RFSTE), na pobudo znanstvenice dr. Vandane Shiva. Navdanya usmerja in podpira okoljske aktiviste in biotsko raznovrstnost ter lokalne kmete. Tragedije in nasilja kot v Bhopalu in Punjabu so zahtevali preobrat v kmetijstvu. Navdanya tudi ozavešča o genskem inženiringu in človekovih pravicah. Uspešno ohranja več kot 5000 rastlinskih vrst (Introduction to Navdanya, 2009).

4.5.3 Odobravanje gensko spremenjenih semen

The Wall Street Journal med drugim osvetljuje politiko gensko spremenjenih semen. Nacionalno združenje semenarn Indije bo prispevalo k novi semenski politiki: "Potrebujemo najboljši sadilni material. Pri tem je vir nepomemben – javni, zasebni, domači ali iz tujine." Vidi namreč ogromne možnosti za gensko spremenjena semena v Indiji, vendar poziva k znanstvenem pristopu. "Naši problemi so zmanjšanje razpoložljivosti obdelovalnih površin, nazadujoči viri, povečanje prebivalstva, nizka produktivnost in velike izgube zaradi suše in škodljivcev ter slanosti." Tako podpira tehnologijo, ki se pomaga boriti proti slabostim, GM je pomemben element (The Pros and Cons of Genetically Modified Seeds, 2012).

Gyanendra Shukla, direktor Monsanto Indija, daje Kitajsko za zgled: "Postavili so si jasno politiko, da se bo uporabljalo gensko spremenjene pridelke v največji možni meri. Če je mogoče na Kitajskem proizvajati 450 milijonov ton žita na 100 milijonov hektarjev zemlje, zakaj ne more Indija proizvesti niti 300 milijonov ton na 135 milijonov hektarjev zemlje" (The Pros and Cons of Genetically Modified Seeds, 2012)? Indija trenutno proizvede približno 230 milijonov ton žitaric letno.

Medtem ko Ministrstvo za okolje in gozdarstvo nadzoruje sproščanje določenih vrst gensko spremenjenih semen, je kmetijstvo v večji meri nadzorovano s strani posameznih regij. Vsaj 13 članic, vključno s Karnatako in Orisso, je nasprotovalo komercialni uvedbi Bt jajčevca. Nekatere druge države, vključno z Maharashtro in Gujaratom, so želele več časa za preučitev vprašanja. Dokler se ne izvede več študij in poskusov, se zdi, da je edini način soočanja z vprašanji glede GM strinjanje oz. nestrinjanje zagovornikov in nasprotnikov.

4.5.4 Prizadevanja za izboljšave na področju kmetijstva

Za primer vzemimo nove iniciative na področju kmetijstva. Prabu (2012) navaja, da lahko kmetje v Andra Pradeshu sedaj pokličejo informacijski vir (v obliki reševalnega vozila) za kmetovanje, ki zajema odgovore na vprašanja, ki se tičejo gnojil, bolezni rastlin, vladnih shem itd. Koncept naj bi podpiral uspešne prakse v agrikulturi in povišal prihodke kmetov. Podjetje eFresh Portal se je povezalo z Acharya NG Ranga Agricultural University, The University of North Bengal in The Food Safety and Knowledge Network. Sedaj imajo v lasti le eno reševalsko vozilo, vendar nameravajo imeti 20 vozil, ki bi bila zadolžena za vsako izmed zveznih držav posebej. Vozilo je opremljeno z instrumenti za testiranje prsti, pesticidi, zaščitnim orodjem in opravo, LCD projektorjem, računalniškim sistemom, izobraževalnimi video posnetki itd.

Lastnik eFresh Portala pravi: "Tovrstno delo naj bi izvrševala vlada, vendar je prezaposlena z drugimi deli. Celo lokalni uradniki za kmetijstvo se ne menijo kaj dosti za kmete. Kmetje pa se ne zavedajo uspešnih praks, pomembnosti testiranja prsti itd. Vlada je tudi zmanjšala proračun za podpirne kmetijske dejavnosti; predvsem pod okriljem Farm Information Bureau, ki je v preteklosti organiziral takšne "obiske" kmetov. Tako se sedaj poslužujemo privatnih iniciativ" (Prabu, 2012).

5 PRIMERJAVA PROBLEMATIKE KRŠENJA ETIČNIH NAČEL MONSANTA IN COCA COLE V INDIJI

5.1 Kontroverzija Coca Cole v Indiji

V letu 2003 je Sunita Naran, direktorica Centra za znanost in okolje (Centre for Science and Environment – v nadaljevanju CSE), sklicala tiskovno konferenco v New Delhiju. 12 blagovnih znamk osvežilnih pijač, ki jih proizvajata Coca Cola in Pepsi, namreč vsebuje smrtonosne pesticide, ki lahko povzročajo raka, poškodujejo živčni sistem ter sistem razmnoževanja in zmanjšanja mineralne gostote kosti (Bist, 2003).

Tiskovna konferenca naj bi postavila proizvajalca v središče pozornosti, vodila do ogorčenja v indijskem parlamentu in vnela proteste po vsej državi. Ugotovitve nevladne organizacije so bile zavrnjene s strani Sanjiva Gupte, predsednika in generalnega direktorja Coca Cole Indija, ki je dejal: "Poročilo CSE je neutemeljeno. Odprti smo za ideje o testiranju pri mednarodno akreditiranih neodvisnih laboratorijih. Naši izdelki so testirani v mednarodno priznanih laboratorijih, kot sta Witma v Hyderabadu in T&O laboratorij na Nizozemskem. Naši proizvodi so svetovnega merila in enaki tem, ki se prodajajo na evropskem in ameriškem trgu" (Bist, 2003).

Obtožbe je bilo vseeno težko zavriniti. Tako Coca Cola kot Pepsi sta bili obtoženi tudi degradacije okolja v zadnjih mesecih. CSE, verjetno najbolj ugledna nevladna organizacija, je

izjavila, da so pri spremljanju onesnaževanja v laboratorijih odkrili ostanke štirih strupenih pesticidov in insekticidov v izdelkih 7 UP, Limca, Fanta, Coca Cola. Vzorci so bili kupljeni v različnih delih prestolnice. Raven pesticidov v vzorcih je presegala najvišjo mejno vrednost ostankov pesticidov v vodi, ki se uporablja kot hrana, in je določena s strani Evropske gospodarske komisije (EGS). Coca Cola je vsebovala kar 30-krat višjo raven. Omeniti gre tudi ugled CSE, saj je tedanji predsednik, Swaminathan, eden izmed glavnih indijskih znanstvenikov in prejemnik pohval in nagrad (npr. Ramon Magsaysay, World Food in Tyler). CSE vodi tudi uspešno kampanjo proti onesnaževanju vozil in indijskih rek, potokov, jezer ... Zaradi potencialne škode zaradi obveščanja javnosti sta se multinacionalki Cola Cola in Pepsi odločili za skupno tiskovno konferenco. Vlada je napovedala izboljšavo oziroma revidiranje standardov kakovosti gaziranih pijač. Eden od predlogov za izboljšave: samo ustekleničena voda se sme uporabljati za proizvodnjo brezalkoholnih pijač. Podjetji sta uporabljali tudi podtalnico namesto ustekleničene vode; voda predstavlja 80 % vseh brezalkoholnih pijač. Prav tako nista vlagali niti v čiščenje onesnažene podtalnice. Indijska javnost tudi ni pozabila okoljske škode, storjene na območjih Rohtang Pass v zgornji Himalaji, kjer je Coca Cola slikala oglase na skalah. Vrhovno sodišče ji je naložilo kazen v višini 4300 \$.

Coca Cola je bila pozvana k zaprtju obratov v Kerali. Obtožba je bila, da je odpadni material, ki so ga nudili kmetom kot gnojilo, vseboval nevarne stopnje svinca in kadmija. Sledila je le prepoved puščanja oziroma uporabe odpadkov s strupenim svincom in kadmijem. Višje vodstvo Coca Cole zavrača obtožbe, češ da so prevare. Gupta pravi: "Moji otroci pijejo enake izdelke doma. Zdi se, da imajo obtoževalci skrito agendo" (Bist, 2003).

5.1.1 Coca Cola obtožena onesnaževanja podtalnice v Indiji

Na spletni strani Environment Issues, namenjeni okoljevarstvu, je navedeno, da suša grozi podzemnim zalogam vode po vsej Indiji; vaščani na podeželju krivijo Coca Colo za poslabšanje stanja. Coca Cola sodeluje z 52 intenzivnimi tovarnami ustekleničenja vode v Indiji. V Južni Indiji v vasi Plachimada v Kerali so npr. nenehne suše usahnile podtalnico in lokalne vodnjake, tako da so se mnogi prebivalci morali zanesti na zaloge vode, priskrbljene s strani vlade. Nekateri za pomanjkanje podtalnice krivijo vstop Coca Cole na trg. Po nekaj protestih je vlada preklicala dovoljenje za delovanje Coca Cole v letu in odredila zapreti obrat, vreden 25 milijonov dolarjev.

"Piti Coca Colo je kot piti kri kmeta v Indiji," je dejal organizator protesta Nandlal Master. "Z ustvarjanjem žeje po Indiji je Coca Cola neposredno odgovorna za poslabšanje življenja tisočih ljudi po vsej Indiji." Osrednji nadzorni svet onesnaževanja v Indiji – The Central Pollution Board of India – je ugotovil, da so bili odpadni materiali v Uttar Pradeshu, kot že omenjeno, onesnaženi z visokimi stopnjami svinca, kadmija in kroma. Coca Cola trdi, da manjše število politično motiviranih skupin krivi firmo zaradi svoje "antimultinacionalne" usmerjenosti ter poziva k obtožbam brez znanstvene podlage (Coca Cola Charged with Groundwater Depletion and Pollution in India, 2012).

5.2 Primerjava upoštevanja etičnih načel Coca Cole in Monsanto v Indiji

5.2.1 Obe korporaciji med "najbolj iskanimi" kršitelji

Global Exchange je mednarodna organizacija za zaščito človekovih pravic. Na njihovi spletni strani Global Exchange so navedeni "najbolj iskani" kršitelji človekovih pravic v obliki korporacij, med njimi tudi Monsanto in Coca Cola. Ekonomska globalizacija in vzpon transnacionalne korporacijske moči olajšujeta okoliščine kršiteljem človekovih pravic. Ti so zvesti predvsem ponudbi in povpraševanju ter delničarjem. Med kršitvami najdemo umore, mučenje, ugrabitve, degradacijo okolja, zlorabe javnih sredstev, nasilno zatiranje političnih pravic, uničevanje domov, diskriminacijo, povzročanje zdravstvenih težav ... Številna podjetja se toži po Alien Tort Claims Act, zakonu, ki omogoča državljanom katerekoli narodnosti na zveznih sodiščih v ZDA tožiti za kršenje mednarodnih pravic ali pogodb (Most Wanted Corporate Human Rights Violators, 2012).

Monsanto:

- dominira okoli 70 % (do 100 %) trga za pridelke, kot so soja, bombaž, pšenica ipd.;
- spodbuja monokulture: velika zemljišča so namenjena enemu samemu pridelku, ta praksa oškoduje samooskrbne kmete in uničuje kmetijska zemljišča, ker zmanjšuje kakovost tal;
- proizvaja herbicid Roundup, ki na dolgi rok oškoduje pridelke, saj se toksini kopičijo v tleh – rastline počasi postanejo neplodne, zaradi česar so kmetje prisiljeni kupovati gensko spremenjeno Roundup Ready seme, ki je odporno na herbicide. To povzroči cikel odvisnosti od Monsanto, proizvodi so patentirani in prodajani po napihnjenih cenah;
- stik z njihovimi pesticidi povzroča raka, kožne motnje, spontane splave, poškodbe prebavil, živčnega sistema ...;
- mednarodni sklad za pravice delavcev in Indijski odbor na Nizozemskem trdita, da je v proizvodnji bombaža v Indiji zaposlenih približno 12.375 otrok (med njimi tudi v obratih Monsanto);
- opazujejo ga: Food Watch, GM Watch, GRAIN, India Resource Center, Institute for Agriculture and Trade Policy, Landless Workers' Movement, Organic Consumers' Association, Via Campesina.

Vandana Shiva, priznana znanstvenica in aktivistka v Indiji, je zapisala, da je Monsanto načrtoval nadzor vode v Indiji. Namen je bil nadzor vode skozi privatizacijo, ki pa je tako ali tako redek in dragocen vir za tamkajšnje prebivalce (Iqbal, 2012).

Global Exchange glede Coca Cole navaja naslednje (Most Wanted Corporate Human Rights Violators, 2012):

- obtožbe zlorabe pravic delavcev, atentatov, privatizacije vode ...;
- med leti 1989 in 2002 je bilo v Kolumbiji osem delavcev umorjenih, ker so protestirali proti delovnim praksam;

- v Turčiji je bilo po naročilu Coca Cole 14 voznikov tovornjakov pretepenih, saj so protestirali proti odpuščanju tisočih delavcev v letu 2005;
- v Indiji je bila korporacija obtožena privatizacije vodnih virov – v Kerali so podtalnico prodajali pod imeni Dasani in Bon Aqua. Podtalnice so postale osiromašene, preostala voda onesnažena, uničilo je tudi kmetijsko dejavnost; podobno se je zgodilo v Varanasiju in Tamil Naduju;
- obtožena diskriminacije – v letu 2000 se je 2000 zaposlenih afriškega porekla pritožilo glede razlik v plačah in napredovanju;
- opazujejo jo: Coke Watch, Corp Watch, India Resource Center, Killer Coke, Polaris Institute, Public Citizen, Students Against Sweatshops, USLEA.

5.2.2 Kaj pravita Coca Cola in Monsanto?

V podpoglavju 4.4 zasledimo več o manipulaciji, tržni moči in dezinformacijah Monsanto. Podpoglavje 4.3 po drugi strani predstavlja prednosti, ki jih prinaša Monsanto udeležencem.

Na spletni strani Coca Cola India (Community, 2010) zasledimo naslednje:

- Coca Cola System in Coca Cola India Foundation (Anandana) delujeta v sodelovanju z lokalnimi organizacijami. Podpirata projekte za dostop do čiste vode – npr. v sodelovanju z Rotary International v Chennaiu.
- Med svojimi načeli Coca Cola navaja vračilo zneska vode (skupnosti in naravi), ki jo porabijo za svoje proizvode. Osredotočajo se tudi na zmanjšanje porabe vode, reciklažo, dopolnjevanje zalog pri Projektih namakanja, delno zagotavljajo sredstva kmetom za namestitve opreme; Krishi Vigyan Kendra jih oskrbuje z know-how usposabljanjem za izvajanje kapljičnega namakanja. Ob koncu leta 2009 se je 113 kapljično namakalnih projektov razširilo na 56 hektarjev površine.
- Prepričani so, da je v poslovanju pomembno upravljanje lastnih vodnih virov.
- Voda se uporablja za izdelavo pijač, pa tudi za spiranje, čiščenje, ogrevanje, hlajenje. Coca Cola System v Indiji je izboljšal učinkovitost porabe vode (porabe vodnega razmerja) za več kot 25 % od leta 2005.

SKLEP

Poslovna etika je na trgu nepopolne konkurence nujna. Če večina udeležencev deluje na etičen način, je to namreč v korist večine. V Aziji je sicer mnogo določil in zapisanih pravil, ki pa se jih v realnosti težko izvaja. Mnogokrat so kršitelji etičnih zakonov Azijci sami; prihaja npr. do piratstva, podkupnin, lažnivih poročil, zavajanja javnosti ipd. Pogosto tudi organizacije in subjekti iz zahodnega poslovnega sveta postanejo kršitelji zakonov, predvsem z izkoriščanjem naravnih virov in delojemalcev.

Glede na zastavljeno hipotezo sem prišla do ugotovitev, da je Monsanto povzročil številne negativne učinke na kmetovalce v Indiji – od samomorov malih kmetov do slabih letin zaradi

neučinkovitosti izdelkov. Sicer Monsanto beleži tudi kontroverzije v Mehiki, Indoneziji, ZDA in številnih drugih državah. Tudi pri obtožbah pa prihaja do izpostavljanj prednosti delovanja korporacije, kot so povišanje donosov kmetov, povečanje hrane v državi varnosti. Upoštevanje etike in učinki delovanja so podobni tudi pri drugih multinacionalkah, npr. pri Coca Coli.

Vendar večina medijev izpostavlja temne plati. Celotno Ministrstvo za okolje je potrdilo kršenje nekaterih zakonov s strani Monsanto. Prišlo je tudi do ustanovitve privatnih organizacij za pomoč in podporo kmetom. Nekatere institucije kljub vsemu odobravajo GMO, saj vidijo prednosti predvsem pri večji proizvodnji.

Kar otežuje nadzorovanje in določbe v Indiji, je tudi velikost države in posledično nadzorovanje s strani tamkajšnjih različnih zveznih držav. Indija je kot država v razcvetu (kljub še vedno prisotnemu velikemu številu revnih ljudi) privlačna za tuje korporacije, ki vstopajo ali se širijo na njen trg. Zavedati pa se morajo številnih omejitev in potencialnih težav ter obtožb. Vsekakor delovanje na trgu razvijajočega sveta ni izgovor za neetično delovanje.

Zaradi visokega števila prebivalstva in velikosti, monopolizaciji ter moči multinacionalk predvidevam, da bo še naprej prihajalo do kršenja etike, sporov in izgub, vendar se bodo vzporedno razvijale nove strategije ter inovacije v podporo delojemalcem.

LITERATURA IN VIRI

1. Asawa, R. (2010, 20. april). Selling out India to Foreign Biotech Interests. *Educate yourself*. Najdeno dne 26. maja 2011 na spletnem naslovu <http://educate-yourself.org/cn/chavanGMSellout201pr10.shtml>
2. Backman, M., & Buttler, C. (2003). *Big in Asia. 25 Strategies for Business Success*. New York: Palgrave Macmillan.
3. Bist, R. (2003, 3. marec). India's Cola Controversy Widens. *Online Asia Times*. Najdeno 17. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/EH08Df07.html
4. *Bridge too Far*. Najdeno 14. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.greenpeace.org/international/en/news/features/monsanto-s-seeds-of-destructio/>
5. Center for Food Safety (2005). *Monsanto vs. U.S. Farmers (2005)*. A Report by the Center for Food Safety. San Francisco: The Center for Food Safety.
6. *Child Labor in India*. Najdeno 16. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.monsanto.com/ourcommitments/Pages/human-rights-child-labor.aspx>
7. *Coca Cola Charged with Groundwater Depletion and Pollution in India*. Najdeno 17. februarja 2012 na spletnem naslovu http://environment.about.com/od/waterpollution/a/groundwater_ind.htm
8. *Community*. Najdeno dne 17. februarja 2012 na spletnem naslovu <http://www.colaindia.com/sustainability/community.html>
9. *Company History*. Najdeno 5. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.monsanto.com/whoweare/Pages/monsanto-history.aspx>
10. *Doing Business with India*. Najdeno 26. maja 2011 na spletnem naslovu <http://www.articlebase.com/sales-articles/how-to-sell-your-products-in-india-140287.html>
11. *Economic Impacts of Genetically Modified Crops*. Najdeno 26. maja 2011 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/agriculture/publi/gmo/full_en.pdf
12. *Environment Protection Act*. Najdeno 25. maja 2011 na spletnem naslovu <http://envfor.nic.in/legis/env/env1.html>
13. *GMO Regulations in India and their Weakness*. Najdeno 27. maja 2011 na spletnem naslovu <http://www.genecampaign.org/Publication/Article/gmo-reg-india-weakness-p8=ID1.htm>
14. Guerin, B. (2005, 20. januar). The Seeds of Bribery Scandal in Indonesia. *Asia Times*. Najdeno 14. junija 2011 na http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/GA20Ae04.html
15. Haase, M. (2008). Theory, Practice and Education: On the Role of Business Ethics for Management Education at Business Schools or Universities. V C. Cowton & M. Haase (ur.), *Trends in Business and Economic Ethics* (str. 229–263). Berlin: Springer.

16. Heeter, C. (2005, 26. julij). Seeds of Suicide. India's Desperate Farmers. *Rough Cut*. Najdeno 9. junija 2011 na spletnem naslovu http://www.pbs.org/frontlineworld/rough/2005/07/seeds_of_suicid.html
17. *Human Rights Champions*. Najdeno 16. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.monsanto.com/ourcommitments/Pages/human-rights-champions.aspx>
18. *Introduction to Navdanya*. Najdeno 11. februarja 2012 na spletnem naslovu <http://www.navdanya.org/about-us>
19. Iqbal, A. (2012, 12. januar). Killer seeds: The Devastating Impacts of Monsanto's Genetically Modified Seeds in India. *Global Research*. Najdeno 30. januarja 2012 na spletnem naslovu <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=28629>
20. Koehn, D., & Leung, A. (2004). Western and Asian Business Ethics: Possibilities and Problems. V K. Leung & S. White (ur.), *Handbook of Asian Management* (str. 265–295). Dodrecht: Kluwer Academic Publishers.
21. Kostevc, Č., & Redek, T. (2007). Indija: Nova gospodarska sila? V J. Prašnikar & A. Cirman (ur.), *Prestrukturiranje podjetij v globalizaciji* (str. 309–327). Ljubljana: Časnik Finance, d. o. o.
22. Kustec, A. (marec 2003). Gandijeovski pogled na ekonomijo. *Katedra*, str. 18–19.
23. *Market Radar*. Najdeno 30. januarja 2012 na spletnem naslovu <http://www.moneycontrol.com/company-facts/monsantoindia/history/MI39>
24. Mehdudua, S. (2012, 12. marec). Cotton Export Ban Goes. *The Hindu*, str. 1.
25. Monsanto. (2006). *Human Rights Policy 2006*. Najdeno 16. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.monsanto.com/SiteCollectionDocuments/human-rights-policy.pdf>
26. Monsanto. (2011). *Monsanto Business Conduct Policy*. Najdeno 16. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.monsanto.com/SiteCollectionDocuments/anti-corruption-policy.pdf>
27. *Monsanto – A History*. Najdeno 7. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.gmwatch.org/gm-firms-mobile/10595-monsanto-a-history>
28. *Monsanto Facilities Round the World*. Najdeno 5. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.monsanto.com/whoweare/Pages/our-locations.aspx>
29. *Monsanto's Dark History*. Najdeno 9. junija 2011 na spletnem naslovu <http://bestmeal.info/monsanto/>
30. *Most Wanted Corporate Human Rights Violators*. Najdeno 17. februarja 2012 na spletnem naslovu <http://www.globalexchange.org/corporateHRviolators>
31. Pentland, W. (2012, 8. december). India Sues Monsanto Over Genetically-Modified Eggplant. *Forbes*. Najdeno 11. februarja 2012 na spletnem naslovu <http://www.forbes.com/sites/williampentland/2011/08/12/india-sues-monsanto-over-genetically-modified-eggplant/>
32. Prabu, M. J. (2012, 12. marec). The Farmer Outreach Ambulance. *The Hindu*, str. 22.
33. *The Pros and Cons of Genetically Modified Seeds*. Najdeno 15. marca 2012 na spletnem naslovu <http://online.wsj.com/article/SB126862629333762259.html>
34. Sruk, V. (1999). *Leksikon morale in etike*. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor.

35. *Sweatshop Wars*. Najdeno 23. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.economist.com/node/187886>
36. Tavčar, M. (2008). *Kulture, etika in olika managementa*. Ljubljana: Moderna organizacija, FOV Kranj.
37. *Who We Are?* Najdeno 16. junija 2011 na spletnem naslovu http://www.monsanto.com/whoweare/Pages/default.aspx?WT.mc_id=1_wwa
38. *Who We Are?* Najdeno 29. januarja 2012 na spletnem naslovu <http://www.monsantoindia.com/MIL.html> Monsanto.